

Iran 2012

Resmi Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Başkent	Tahran
Yüzölçümü	1.648.000 km ²
Nüfus	76.500.000
GSYH	548.9 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Teokratik Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Hasan Ruhani
Dışişleri Bakanı	Muhammed Cevat Zarif
Türkiye Büyükelçisi	Bahman Hüseyinpur
Askeri Harcamalar	14 milyar dolar
Asker Sayısı	545.000

Etnik Yapı

Farisi	% 61
Azeri	% 16
Kürt	% 10
Lur	% 6
Beluci	% 2
Arap	% 2
Türkmen	% 2
Diğer	% 1

Dini Yapı

Şia	% 89
Sünni	% 9
Diğer	% 2

Petrol Üretimi	3 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	1,845 milyon varil/gün
İhracat	65,33 milyar dolar
İthalat	67 milyar dolar

İran 2012

Murat Yeşiltaş

[Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi]

Özet

Arap Baharı İran'ın bölgesel dış politikasında geleneksel 'direnc' stratejisinden 'yeni bir angajmana' geçmesine neden olmuştu. Bu yeni angajman siyasetinin temel amacı bölgede oldukça etkili olan Mısır ve Suudi Arabistan ile ilişkileri güçlendirmek ile ideolojik hareketlerle geleneksel ilişkilerini sürdürerek tehditlerin üstesinde gelmek arasında denge oluşturmaktı. Ne var ki bu yeni stratejik angajman siyasetinin yanı sıra nükleer sorun 2012 yılı boyunca İran'ın gerçek ekonomik ve dış politika kapasitesini oldukça sınırlamıştır. Ekonomik krizin derinleşmesi ve enflasyon oranlarının yükselmesi de İran'ın iç siyasetini olumsuz etkileyerek, muhafazakar blok arasında bir ayrışmaya neden oldu. Mart 2012'de yapılan parlamento seçimleri İran iç siyasetindeki bu ayrışmayı en iyi şekilde örnelemektedir. Bu yazıda, 2012 yılı boyunca İran'ın Arap Baharı, nükleer sorun ve bölgesel gelişmelerdeki pozisyonuna odaklanarak ikili ve bölgesel ilişkileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı | İran | Nükleer Sorun | Suriye, Parlamento seçimleri

Iran 2012

Abstract

The Arab Spring has resulted in a shift in the nature of Iran's regional foreign policy from a traditional 'resistance' strategy to a 'new engagement' approach. The new approach aims to strike a balance between strengthening cooperation with states in the region such as Egypt and Saudi Arabia and containing threats through maintaining traditional relations with ideological movements. In addition to the new strategic engagement policy, however, the nuclear issue has been constrained Iran's real economic and foreign policy capacity during 2012. The deepening economic crisis and rising inflation rates have also negatively affect Iran's domestic affairs and caused a new fragmentation among the conservative block. The legislative election held on March 2012 was the best example to understand this separation in Iranian domestic politics. In this article, it is analysed Iranian bilateral and regional relations by particularly focusing on its position regarding Arab Spring, nuclear issue and regional developments during 2012.

Keywords: Arab Spring | Iran | Nuclear Issue | Syria, Legislative election

Giriş

Arap Baharı İran'ın dış politikasının çerçevesini belirleyen bölgesel dinamikleri önemli ölçüde değişikliğe uğratmıştır. İran, 2011'de başlayan Arap ayaklanmaları sonrasında yaşanan gelişmeleri Amerikan yanlısı rejimlerin düşmesi olarak değerlendirip 1979 İran İslam Devrimi'nin doğal uzantıları olarak görmüş olsa da, özellikle 2012 boyunca Suriye konusunda aldığı tavır nedeniyle gerek bölgesel gerekse uluslararası toplum tarafından eleştirilerin odağında yer almıştır. Arap Baharı ya da "Devrimi" gibi tanımlamaların yerine birçok resmi açıklamada Arap dünyasında yaşananlar "İslami Uyanış" söylemi ekseninde ele alınırken, özellikle iç siyasette muhafazakâr cephe açısından bölgede yaşananlar özü itibarıyla Batı yanlısı laik diktatörlükleri hedef alan rejim karşıtı hareketlerdir.¹ Bu anlamda İran'a göre Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalar "demokratik halk mücadelelerinden" olmakla birlikte, 1979 İran İslam Devrimi'ni model alan Amerikan ve İsrail karşıtı bir "İslami Uyanış" hareketinin parçasıdır.² Bu bakış açısı ister istemez Arap Baharı sürecinde ve sonrasında yaşanan demokratikleşme sürecinde İran'ı pragmatik bir strateji izlemeye sevk etmiştir. Söz konusu pragmatik stratejiyi İran'ın *yeni angajman siyaseti* olarak tanımlamak mümkündür. 2012 yılı bu bakımdan söz konusu siyasetin hayata geçirilmeye çalışıldığı bir yıl olmuştur.

Arap Baharı'nın yanı sıra 2012 yılında nükleer müzakereler önceki yıllarda olduğu gibi İran iç ve dış politikasının en temel gündem maddeleri arasından yer almış, çözüm yönünde yeni umutlar ortaya çıkmasına rağmen yapılan yeni zirvelerde Tahran yönetimi önceki pozisyonunu değiştirmemiştir. Nükleer sorundan dolayı dış politika ve ekonomide yaşadığı daralmayı ise Tahran yönetimi bölgesel düzeyde uyguladığı yeni stratejik bağlantılar ile aşmaya çalışmıştır. Arap Baharı sonrası çok da belirgin olmayan yeni angajman siyaseti uluslararası toplumun baskısına verilen klasik bir İran politikası olarak

da değerlendirilebilir. Mısır ile yakınlaşma siyaseti 2012'nin ön plana çıkan gelişmeleri arasında yer alırken, Bağlantısızlar Hareketi gibi kurumsal mekanizmalarla bu daralmayı aşmayı denemiştir. İç siyasette yaşanan gelişmeler ve ekonominin kötüye gitmesi ise 2012 yılında muhafazakârlar arasındaki ayrışmanın daha fazla gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Mart ayında yapılan meclis seçimleri bu ayrışmayı daha da belirginleşmiştir. Genel olarak 2012 yılında nükleer sorun başta olmak üzere, İran'ın Arap Baharı'na yönelik gelişmelere verdiği tepkiler, meclis seçimleri, bağlantısızlar hareketi zirvesi ve diğer bölgesel ülkelerle ilişkileri ön plana çıkmaktadır.

İran ve Uluslararası Toplum: Nükleer Sorunun Çözünsüzlüğü

İran nükleer programının iki ana boyutu vardır. Birincisi, İran'ın nükleer enerji politikasının başta bölgesel ve küresel barış, istikrar ve güvenliği tehdit ettiği iddiasıyla Tahran yönetimini uluslararası toplumla karşı karşıya getiren uluslararası bir sorun haline dönüşmüş olmasıdır. Buradaki temel iddia, İran'ın son on yılda nükleer silah geliştirmek için en önemli aşamalardan biri olan uranyum zenginleştirme işlemini tedrici olarak ilerletmiş olduğuna yöneliktir. Söz konusu durumun uluslararası politika pratikleri açısından temel karşılığı, İran'ın nükleer silah elde etmesini engellemeye dönük her türlü yöntemin devreye sokularak İran'ı bu politikasından vazgeçirmektir. İkinci boyutu ise, nükleer programı bir sorun olarak görmek bir yana, İran için nükleer programın ulusal güvenlik doktrininin ve milli siyasetin (iç siyasetin) değişmez parçalarından biri haline gelmiş olmasıdır. Uluslararası toplumun iddiaları karşısında nükleer bomba üretmek istemediğini sıklıkla tekrarlayan Tahran yönetimi, barışçıl amaçlı nükleer enerjiye ulaşmasının ise (uranyum zenginleştirme dâhil) uluslararası anlaşmalar ve hukuk tarafından bir hak olarak tanındığını savunmaktadır. Bu iki temel alan bir kenara bırakılsa dahi, nükleer program, tıpkı İslam devriminin değerlerini korumak gibi, İran iç siyasetinin, devlet ideolojisinin ve toplumu birbirine bağlamının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmaktadır. Daha da önemlisi, nükleer enerji siyasetinden vazgeçmek başta ABD olmak üzere İran'ı sistem dışına itmek isteyen “Batılı güçlere” karşı verilmiş bir “taviz” olarak görülmektedir. Dolayısıyla bir sorun, hatta zaman zaman bir kriz olarak tanımlanan nükleer program, İran için “milli” bir meseledir. Bu iki boyutun düğümlendiği tek merkez, son on yılda tarafların diplomatik yollarla çözüm adına herkes tarafından kabul edilebilir bir noktaya ulaşamamış olmalarıdır. Artık İran nükleer programı taraflar arasında bir *güvenlik ikileminin* giderek belirginleştiği bir noktaya gelmiştir.

Elbette İran nükleer programının uluslararasılaşmasına yönelik, iddiaları ve politikaları birbiriyle çok uyumlu taraflar oluşturduğunu söylemek de oldukça zordur. Sorunu sürekli sıcak tutan İsrail ve ABD'ye göre İran nükleer silah yolunda son dönemeçteyken, bazılarına göre İran'ın varsayılan hede-

finin önündeki engellere işaret ederek, zenginleştirme programını genişletmede sorunlar yaşadığını ve bomba düzeyinde zenginleştirmeden en azından aylarca ve kullanılabilir bir nükleer silah üretme kabiliyetinden muhtemelen yıllarca uzakta bulunmaktadır.³ Sonuç olarak taraflar arasında, İran'ın niyeti konusunda bir belirsizliğin hatta bir anlaşmazlığın olduğu oldukça açık bir durumdur. İran açısından elbette İsrail'in bölgede nükleer silaha sahip bir "düşman" olarak varlığı hayati bir mesele olarak görülmektedir ki İsrail birçok defa İran'ın nükleer programında devrede olan bir ülke olmuştur. Bu nedenle, İran'da çeşitli düzeylerde zaman zaman İsrail'e yönelik yapılan sert açıklamaları öylesine yapılmış, rasyonel olmayan ve kamuoyuna yönelik propaganda stratejileri olarak değerlendirmemek gerekir.

İran nükleer sorunu çözümsüzlüğü bugün için en belirgin durumlardan biridir. Bu anlaşmazlık ve çözümsüzlük halinin iki belirgin sonucu vardır: Uranyum zenginleştirme işleminden vazgeçmeyen, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve P5+1 Grubu ile yeniden masaya oturmayı bazı ön şartlar nedeniyle kabul etmeyen İran bugüne kadar 6 BM Güvenlik Konseyi ambargosuyla karşı karşıya kalmıştır. BM, AB ve bazı devletler tarafından (ABD, Kanada, Japonya, Avustralya vs.) uygulanan bu ambargoların sağlıktan ekonomiye İran açısından çok ciddi sonuçları olmuştur. Sağlık konusunda en belirgin sonuçlarından biri halkın acil ilaçlara ulaşmaları noktasında yaşanmaktadır.⁴ Ekonomi alanında ambargoların en belirgin sonucu ise ülkede enflasyon oranlarının yükselmesi nedeniyle İran Riyalinin dolar karşısında değerini önemli ölçüde kaybetmiş olmasıdır. Bu durum özellikle nükleer enerji konusunda gerekli olan teknik ürünlerin tedariki konusunda çok ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır. İkinci belirgin sonucu ise, İran'ın uzlaşmaz bir ülke görüntüsü çizdiği iddiasıyla uluslararası sistemin arızı bir ülkesi olarak sistem dışına itilmeye çalışılmasıdır. Bunun en güzel örneklerinden birini Arap Baharı ve Suriye'de yaşanan kriz konusunda İran'ın jeopolitik bölünmenin beklemeden bir tarafına itilmiş ya da bu tarafı kendisi hemen tercih etmesinde görmek mümkündür.

2012 yılında ortaya çıkan ve ambargodan doğrudan etkilendiği anlaşılan İran ekonomisi İran-İrak savaşından bu yana en kötü yılını geçirmiştir.⁵ Tahran yönetimi ülkeye döviz giriş-çıkışlarına ve dövizle satışlara kısıtlamalar getirmek zorunda kalsa da soruna çözüm üretememiş ve enflasyonun kontrol edilememesi nedeniyle ülkede fiyatlar oldukça yükselmiştir. Ayrıca ambargo kaynaklı olduğu düşünülen ekonomik kriz, içerde sisteme yönelik eleştirilerin yükselmesine ve siyasi bir krizin oluşması için önemli bir temel sağlama noktasına geldiği de söylenebilir. Rejim muhalifleri ekonominin kötü durumunu ambargoların doğrudan bir sonucu olarak değil, özellikle nükleer krizin iyi yönetilememesinde görmekteyiz. Bu durum ayrıca muhafazakarlar arasında da bir ayrışmaya neden olurken Ahmedinejad karşıtı muhafazakarlar da ambargolar nedeniyle ekonomide yaşanan durgunluğunun faturasını cumhurbaşkanına kesmişlerdir. Bu durum, Mart'ta yapılan meclis seçimlerinde Ahmedinejad ve destekçilerinin önemli bir varlık gösterememelerin arkasındaki önemli nedenlerden biridir.⁶

Nükleer Müzakereler: İran ve Uluslararası Toplum

2012 İran'ın nükleer programını bir sorun olarak gören aktörler ile Tahran yönetimi arasında çözüm konusunda bir uzlaşmanın ortaya çıkmadığı bir yıl olmuştur. Sorunun doğrudan bir tarafı olmasa da İran nükleer programını uluslararası toplumun gündeminde tutması işine yarayan İsrail savaşı gerçek çözüm için bir seçenek olarak görürken, ABD bu seçeneğin masada olduğunu açık bir şekilde dile getirerek ekonomik yaptırımların İran'ı müzakere masasına oturtacağını ve ağırlaştırılmış yaptırımlar karşısında nükleer bomba elde etme stratejisinden İran'ı vazgeçirebileceğini ileri sürmektedir. Sorunun Avrupa Birliği tarafını oluşturan aktörler de ağırlaştırılmış ekonomik yaptırımların İran'ı yeniden müzakere masasına oturtabileceğini düşünmektedir. Rusya ve Çin ise nükleer sorun konusunda diğerlerine göre İran'a daha yakın duruyor olsalar da sürecin şekillenmesine çok da katkı sağlayamamışlardır. İran ise pozisyonunda sürekli olmayan ve etki ortaya çıkarmayan değişiklikler yapmaya çalışarak önceki yıllardaki politikasını aynı şekilde korumuştur.

2011 yılının Aralık ayında ABD'de de parlamentonun İran'a yönelik yeni bir ambargo paketi açıklaması ilk bakışta sorunun ağır şartları öngören ekonomik ambargo yöntemiyle çözülebileceğini ileri süren tarafların bir hamlesi olarak değerlendirilebilir. 31 Aralık 2011'de Başkan Obama, uygulanması durumunda İran Merkez Bankası (İMB) ile işlem yapılmasını yasaklayan, İran petrolü satın almak isteyen pek çok ülkenin ödeme işlemleri yapmasını neredeyse imkânsız kılan ve böylelikle İran'ın petrolünü satabilmesini fiilen engelleyen bir savunma yetki yarasını imzaladı.⁷ Bu yaptırımın boyutu daha önceki yaptırımlar ile karşılaştırıldığında en kapsamlısıydı. Yaptırım kararıyla amaçlanan, İran'ın özellikle çevresiyle olan ekonomik bağımlı kopararak nükleer programından vazgeçmesini sağlamaktır. Böylece ABD yönetiminin hedefi hem küresel hem de bölgesel düzeyde İran'ın petrole bağlı gelirlerinde bir azalmaya neden olmak ve böylece İran'ın direncini kırmaktır. Yaptırımlar, İran tam olarak olumlu bir adım atmadıkça Temmuz (2012) ayında işlerlik kazanması planlanmıştır.

Ocak 2012'de ise AB (aralarında Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın bulunduğu) üye ülkelerin alternatif kaynaklar bulmalarına da zaman tanımak amacıyla İran petrolü üzerinde altı aya yayılacak bir ambargo üzerinde anlaşmıştır. Ayrıca İMB ile yapılacak tüm işlemler üzerinde tüm AB ülkelerini kapsayacak bir yasak seçeneğini de değerlendirme gündemine aldı. Aynı şekilde 2012 Şubat'ında Batılı ülkelerin baskısı üzerine dünyadaki hemen hemen tüm ülkeler ve şirketler tarafından kullanılan bir finans kurumu olan SWIFT, İran'ı ağından çıkarmayı kabul etti. Washington yönetimi aldığı ağır ekonomik yaptırım kararının bir devamı olarak İran hükümetinin merkez bankası ve diğer finansal mülkleri dâhil olmak üzere ABD'deki varlıklarının hepsini dondurduğunu açıkladı.⁸

Ekonomik ambargo kararı ve İran'a yönelik askeri müdahale seçeneğinin masada oluşuna ilişkin algının yaygınlaştırılması Tahran yönetiminin de

nükleer programını daha sertleştirmesine neden oldu. 2012 yılı yine bu tırmandırma siyasetinin nükleer sorunu şekillendirmesine sahne oldu. Ekonomik ambargo kararı karşısında Hürmüz Boğazı'nın petrol geçişlerine kapatma (İran'ın petrol satışının % 20'sini AB ülkeleri oluşturuyor), savaş tehdidi karşısında da uranyum zenginleştirilmesini daha üst seviyeye çıkarma ve tesislerinin yeraltında daha derinlere taşınması ve İsrail'e karşı harekete geçme tehdidi İran'ın karşı stratejileri olarak ortaya çıktı. 2012 Ocak sonunda İran, UAEK'den üst düzey bir heyeti kabul etti ancak sonuçları tatmin etmekten uzak oldu. Ayrıca nükleer programı görüşmek üzere P5+1 ile görüşmeye hazır olduğunu açıklayarak Avrupa Komisyonu Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un İran'ı müzakerelere geri dönmeye davet ettiği Ekim 2011 tarihli mektubuna 14 Şubat'ta cevap verdi. Mektupta, müzakerelerde yapıcı olmasının bir sonucu varılması için gerekli olduğuna vurgu yapıldığı bildirildi. Mektupta ayrıca, Ashton'un "İran'ın barışçıl nükleer enerji elde etme hakkına saygı duyulması gerekir" şeklindeki ifadelerinin olumlu karşılandığı kaydedildi.⁹ Cumhurbaşkanı Ahmedinejad da, ülkesinin nükleer programıyla ilgili müzakerelere yeniden başlama iradesini ilk olarak 26 Şubat'ta ifade etti.¹⁰ Ancak bu girişimlerden olumlu bir sonuç alınmadı. Sorun İran'ın Parçin nükleer tesislerini UAEK müfettişlerinin tam ulaşımına açmamış olmasıydı.¹¹ UAEK'ya göre tesislerde nükleer başlık denemeleri yapılıyordu. Tahran yönetimi UAEK ile tam ve şeffaf bir işbirliği çağrısı yapılsa da bu çağrı İran tarafından hemen bir karşılık bulmamıştı. Mart ayında İran UAEK müfettişlerinin Parçin nükleer tesislerini ziyaretine izin verdiğini açıklasa da 2012 boyunca söz konusu tesisin ziyaret edilmesine yönelik bir anlaşma sağlanamadı.¹² İran'ın uluslararası denetçilerden önce tesisteki nükleer denemelerin kalıntılarına ilişkin temizlik yapıldığı şeklinde haberler çıkmış olsa da İran bu haberleri yalanladı.¹³ Ancak nükleer mesele konusunda 2012 yılında belirleyici olan üç diplomatik zirveydi.

Diplomatik Görüşmeler: İstanbul, Bağdat ve Moskova

Mart 2012'de AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Ashton sorunun taraflarını yönelik görüşmelerin yeniden başlaması için bir çağrıda bulunmuştu.¹⁴ Bu çağrı, İran'ın Ashton'un 2011'de mektubuna verdiği olumlu cevabın bir sonucu olarak ortaya çıkmış, taraflar da yüz yüze görüşmelerin yeniden başlaması için istekli olduğunu açıklamıştı. 14 Nisan'da P5+1 ülkeleri İran ile görüşmelere yeniden başlamak için İstanbul'da bir araya geldi. Görüşmeler en son Ocak 2011'de yapılan zirveden sonra ilk olma özelliği de taşıyordu. Her iki taraf da görüşmeler sonunda yaptıkları basın toplantılarında sorunu tırmandırmaya yönelik açıklamalar yapmaktan kaçınılması gerektiğini ifade ettiler ve görüşmelerin oldukça yapıcı olduğunu açıkladılar. P5+1 ülkeleri görüşmelerin bir an önce başlaması yönünde bir pozisyon benimserken İran'ın uranyum zenginleştirme işlemini % 20 ile sınırlandırması ve özellikle askeri amaçlı nükleer faaliyetler için kullanıldığından şüphelendikleri tesislerin

şeffaf bir şekilde denetçilere açılması müzakerenin hedefleri arasından yer alsın bu yönde İran'dan kesin taahhütler istenmedi. Bu isteğin olumlu sonuçlar verecek bir sürece sokulması ise İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması bağlamında yükümlülüklerini yerine getireceğine olan beklentiydi. Bunun yanı sıra İran'ın barışçıl amaçlı nükleer enerjiye ulaşmasının ve kullanmasının hakkı olduğu belirtildi. Ancak görüşmelerde İran'ın elindeki zenginleştirilmiş uranyumun üçüncül bir ülkeye güvenli bir şekilde transferi bundan sonraki yapılacak olan ikinci tur görüşmelerin ana gövdesini oluşturacaktı. Ancak böyle bir durum olursa Batının yakıt halinde % 20 zenginleştirilmiş uranyumu İran'a gönderebileceği biliniyordu.¹⁵ Toplantı bu nedenle daha çok iki taraf arasında güven tazelemek için başlangıç niteliğindedi. Ashton'a göre görüşmelerdeki amaç iki tarafın iyi niyetli olduklarını göstermek için yapılmıştı. Bu anlamda önemli olarak uluslararası toplumun güveni kazanmaktı.¹⁶

Ashton'un pozisyonu karşısında İran ise özellikle ekonomik yaptırımlar konusunun da görüşme sürecine dâhil edilmesi gerektiği yönünde bir pozisyon benimsemişti. İstanbul toplantısından bir kaç gün önce dini lider Hamaney'in, "Nükleer silahların üretilmesi, bulundurulması ve kullanılması haramdır" fetvası sürece olumlu bir katkı da yapmış ve güven sorununun çözülmesine yönelik önemli bir girişim olarak değerlendirilmişti. Toplantıda uranyum zenginleştirme işlemini askıya alması ya da başka bir ülkeye transfer edilmesi yönündeki Tahran'ın "kırmızı çizgisi" P5+1 ülkelerine iletilen konular arasındaydı. Yine de Tahran yönetimi görüşmelerin tekrar başlayabilmesi için uranyum zenginleştirme işleminin % 5 seviyelerine indirilmesinin tartışılabilirliğini ifade ederek beklenen güven tazeleme sürecine olumlu bir katkı yaptı. Yine de İran'ın pozisyonunda önceki müzakere süreçleriyle karşılaştırıldığında sürekliliğin olduğu toplantı sonucunda ortaya çıktı.¹⁷ İran adına Nükleer Başmüzakereci Said Celili'nin de toplantı sonrasında yaptığı açıklama bunu teyit eder nitelikteydi;

"Kitle imha silahların önlenmesi anlaşması çerçevesinde, bu anlaşmada gösterilen tüm haklara saygı gösterilmesi gerekiyor. İran'ın da buna hakkı vardır. Barışçıl amaçlarla nükleer niteliklerden yararlanma imkanı olmalıdır. Tahran'daki araştırma reaktörü için, reaktörün çalışabilmesi çok büyük bir destek sağlayacaktır İran'da. Bunun için de nükleer yakıt ihtiyacımız var. Biz, Atom Enerjisi Ajansı'nın bu reaktör için yakıt tedarikini kolaylaştırmasını istemiştik. Ama ne yazık ki bunu yapmadılar. Bir değiş tokuş önerisi öne sürüldü. Ancak bu da gerçekleştirilmedi. Bundan sonra bizim genç bilim adamlarımız bu yakıtı üretmeye çalıştılar. Burada şehitlerimizin resimlerini görüyorsunuz. Şehitlerimiz nükleer enerjinin yerelleştirilmesi konusunda çok büyük katkılar sağlamışlardır. Ama bunlar onların hayatına mal olmuştur. Barışçıl uygulamalarımız için yüzde 20 oranında yüksek zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyacımız var."¹⁸

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Tahran yönetiminin temel siyaseti oldukça açıktı. Bu anlamda İstanbul zirvesiyle müzakerelerin tekrar başlayabileceğine dair önemli bir adım atılmış olsa da asıl müzakereler

Bağdat'ta yapılacak ikinci toplantıya bırakılmıştı.¹⁹ Toplantının gerçekleşmiş olması yine de İran'da ekonomi üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkardı, İran riyalı dolar karşısında yeniden değer kazanmaya başladı.²⁰ Hatta öyle ki İstanbul görüşmeleri İran basınında ve kamuoyunda bir başarı şeklinde yorumlandı ve önceki görüşmelerle karşılaştırıldığında İran'ın nükleer enerji hakkının altını çizmesi bakımından oldukça farklı bir sonuç ortaya koyduğu iddia edilmişti.²¹ Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi, "İran'ın dünya güçleriyle olan bütün nükleer meseleleri eğer Batı'nın ambargoları kaldırması halinde daha sonraki yapılacak müzakerede çözmeye hazır olduğunu" açıkladı.²² Ancak başta ABD olmak üzere batılı liderler bu durumu kabul etmediler. Hatta Washington yönetimi Bağdat görüşmelerinin hemen öncesinde yeni yaptırım kararı aldı.²³

23 Mayıs'ta Bağdat "Yeşil Bölge"de İran ile P5+1 ülkelerinin temsilcileri görüşmelerin ikinci turu için bir araya geldiler. İstanbul toplantısıyla karşılaştırıldığında Bağdat'ta yapılan ikinci tur görüşmelerde daha somut öneriler üzerinde konuşuldu. P5+1 Grubu görüşmeler sırasında İran'a uranyum zenginleştirme işlemini durdurması karşılığında BM yaptırım süreçlerinin durduracaklarına ve yeni yaptırım kararlarının alınmayacağına dair güvence verse de somut bir anlaşma metni ortaya çıkmadı. Ayrıca P5+1 grubu Tahran yönetiminden Kum şehri yakınında bulunan Fordow yeraltı nükleer santralindeki zenginleştirme işlemini durdurması talebinde bulundu. Bunun karşılığında İran'a ambargolardan etkilenen sivil havacılık alanında yedek parça verilebileceği, Tahran araştırma reaktörüne yakıt sağlanabileceği ve nükleer enerji güvenliği için işbirliği yapılabileceği yönünde bir teklif sunuldu.²⁴ İran ise Bağdat toplantısında, uranyum zenginleştirme işlemini askıya almak bir yana, nükleer sirkülasyon ve zenginleştirmenin, barışçı nükleer enerjiyi kullanmak ve bu enerjiye ulaşmak için zaruri olduğunu ileri sürdü.²⁵ Resmi haber ajansı İRNA teklifi "modası geçmiş, kapsamlı olmayan ve dengesiz" olarak tanımladı. Dışişleri Bakanı Celili'de "Bugün tamamlanan şey İran'a baskını yönteminin sonuçsuz kaldığının göstergesidir ve müzakerelerin başarısının sadece işbirliği stratejisi garantileyebilir" şeklinde açıklamada bulundu.²⁶ Böylece Bağdat toplantısında somut bir ilerleme sağlanamadan, üçüncü tur müzakereler için Moskova'da bir araya gelme konusunda anlaşmaya varıldı.

Taraflar üçüncü tur görüşmeler için 18-19 Haziran tarihlerinden Moskova'da bir araya geldiler. Görüşmeler 1 Temmuz'da uygulanmaya başlayacak olan kapsamlı ekonomik yaptırımlar öncesi oldukça önemli olmasına rağmen gerek İran gerekse P5+1 ülkeleri bir önceki toplantıda ileri sürdükleri şartları aynı şekilde tekrarlayarak pozisyonlarını sürdürdüler. Tahran, yaptırımdan vazgeçilmesi gerektiğini ileri sürerken, P5+1 ise zenginleştirme programının durması talebini tekrarladı. Ashton, "zorlu ve samimi" fikir alışverişlerinden sonra hala "belirgin boşluklar" olduğunu söylerken, Celili görüşmeleri "ciddi" ancak uranyum zenginleştirme sürecinde İran'ın taviz vermeyeceğini açıklayarak sürecin sonuçlanmayacağını da işaretini vermiş oldu.²⁷ Celili'ye göre görüşmelerin başarılı sonuçlanması için dört temel şart

vardı; “güven oluşturma, işbirliğinin şeffaflaştırılması, kitle imha silahlarına karşı olmak ve barışçı nükleer konularda işbirliği. Olumlu adımlar elbette İran’ın nükleer hakkı ve uranyum zenginleştirme hakkını da içermektedir.”²⁸ Moskova toplantısında tarafların önerileri öncekilerden farklı olmasa da daha net olarak ortaya çıkmıştı. P5+1 Grubu için müzakere stratejisi oldukça açıktı: *durdur* (uranyum zenginleştirme), *kapat* (Fordov santrali) ve *gönder* (zenginleştirilmiş uranyum stoklarının). Bu formüle göre, İran öncelikle olarak uranyum zenginleştirme işlemine durması gerekiyor, ardından Fordov nükleer santralini kapatması ve son olarak var olan zenginleştirilmiş uranyumu güvenli bir şekilde ülke dışına çıkarması gerekiyordu.

Taraflar

P5+1 Grubu	İran
<p><i>Talepler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Uranyum zenginleştirme işleminin durdurulması, • Fordow nükleer santralinin kapatılması, • Halen % 20 aşamasına ulaşan zenginleştirilmiş uranyumun güvenli bir şekilde İran dışına çıkartılması <p><i>Öneriler (Yukarıdakilerin kabul edilmesi halinde)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik yaptırımların durdurulması • Tahran araştırma reaktörüne yakıt sağlanması • Nükleer enerji güvenliği için işbirliği yapılması 	<p><i>Talepler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • İran’ın Uranyum zenginleştirme hakkının tamınması, • Ekonomik yaptırımlardan vazgeçilmesi. • Sivil nükleer enerji alanında işbirliği yapılması ve nükleer emniyetin sağlanması, • Uranyum ’un % 20 üretimi kapsayacak şekilde güven-inşası için önlemlerin alınması • Uyuşturucu ile mücadele, Suriye ve Bahreyn gibi bölgesel ama nükleer olmayan konularda işbirliği¹⁵⁵

Taraflar arasında yapılan görüşmelerde Moskova zirvesinde de bir sonuç çıkmayınca teknik şartlar üzerinde anlaşmaya varmak için oluşturulacak yüksek düzeyli teknik heyet toplantısı da ertelenmiş oldu. 3 Temmuz’da İstanbul’da tekrar bir araya gelen taraflar sadece teknik konular üzerinde görüşmelerde bulunmuş ancak ne tür şartlar üzerinde bir anlaşmaya varıldığı açık bir şekilde dile getirilmeden görüşmeler bir sonraki tura ertelenmişti. 1 Temmuz’da AB’nin Ocak ayında onayladığı İran’a yönelik ham petrol alımı ve yeni petrol anlaşmalarının yapılmasına yönelik ambargo süreci de başlatılmıştı. Ancak bu süreç doğrudan nükleer görüşmelerin kesilmesiyle sonuçlanmadı. AB’nin söz konusu ambargo kararını uygulamaya koymasının amacı, İran’ı nükleer programında AB’nin pozisyonuna çekmek ve petrolden elde edilecek gelirlerin azaltılmasıyla nükleer araştırmaların finansmanının engellenmesiydi. İran ambargoyu her zamanki tavrıyla karşılayarak, ambargo kararının sadece petrol gelirlerinin % 14’nü oluşturan Avrupa ülkelerini (Avrupa pazarındaki payı ise sadece % 6’dır)³⁰ kapsadığı için İran’ı etkilemeyeceğini, bunun İran halkına yönelik psikolojik savaşın bir parçası olduğunu iddia etti.³¹

24 Temmuz'da taraflar İstanbul'da tekrar bir araya gelmiş ancak bu toplantıdan da sorunun çözümüne ilişkin kesin bir sonuç çıkmamış ve daha sonraki toplantılarda görüşmelerin devam edeceği açıklanmıştı.³² Ancak ne Temmuz ne de Ağustos ayı boyunca taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamadı. 24 Ağustos'ta UAEK İran'ın nükleer tesislerinde şartsız denetim yapma izni vermemesi nedeniyle görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığını ilan etmiş ve devam eden aylarda İran ile P5+1 Grubu arasında üst düzey başka bir görüşme gerçekleşmedi. UAEK'nın 16 Kasım'da yayınladığı raporda 2012 yılında gerek İran ile kurum arasında ilişkilerde gerekse genel olarak nükleer sorunun çözümüne yönelik yapısal adımlar atılmadığını açıklandı. Raporda kurum ile İran arasında yapılan toplantıların diyalogun sürdürülmesi açısından önemli olduğu ifade edilirken, İran'dan uluslararası toplum tarafından şüphelenen nükleer santraller başta olmak üzere tüm bilgilerin paylaşılması konusunda daha şeffaf olması gerektiği ifade edilmişti.³³ Bir bütün olarak bakıldığında 2012 yılında nükleer sorun tıpkı diğer yıllarda olduğu gibi çözümsüz bir şekilde 2013 yılına bırakıldı.

İran'ın Bölgesel Politikası: Suriye, Arap Baharı ve İran'ın İki Devrim Söylemi

Nükleer politikası kuşkusuz İran'ın dış politikadaki hareket kabiliyetini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Klasik denge stratejisiyle pragmatik bir dış politika anlayışına sahip Tahran bu sınırları bölgesel siyasetinde telafi ederek aşmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Arap Baharı yeni fırsatlar sunduğu kadar bazı sınırlar da ortaya çıkarmaktadır. Arap Baharı sürecinde İran'ın ikili bir devrim söylemi ve politikası olduğu anlaşılmaktadır. Bir taraftan Mısır ve Tunus gibi ülkelerdeki değişimi destekleyip bu ülkelere yeni açılım strateji bağlamında yaklaşmayı denerken, diğer taraftan özellikle Bahreyn ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde Şii nüfusun demokratik taleplerine yönelik baskılardan dolayı bu ülkelerin rejimlerinin karşısında yer almıştır. Bu ilk bakışta İran'ın Arap Baharı sürecinde halkın taleplerinin yanında yer alan bir ülke olduğu görüntüsü vermektedir. Ancak Suriye'de yaşanan sürece tam tersi bir tepki vererek Esad'ı destekleyen bir ülke görüntüsü çizmiş ve Suriye'de 2012 boyunca yaşanan ağırlaşmış ortamda Baas rejiminin arkasındaki desteğini hiç çekmemiştir. Bu nedenle Suriye'de krizin giderek derinleşmesi İran'ın bölgesel stratejisinde nükleer sorunun yarattığı benzer bir daralmaya neden olmuştur. Bir taraftan “yeni İslami devrimler” söylemi eşliğinde Arap Baharı'nda demokrasi, insan hakları ve adalet gibi devrimin toplumsal dinamiklerinin *üstünü örterek* devrimi yalnızca Amerika ve İsrail ile ilişkilerin sonucu oluşan anti-hegemonik bir harekete indirgeyen İran, diğer taraftan ise Suriye konusunda aynı anti-Amerikancı söylemini rejimin yanında yer alarak hem iç hem de dış politikasında işlemektedir. Sadece 2012 yılında resmi haber ajansı İRNA'nın Suriye'deki krizi ele alma biçimi bu derin farkın anlaşılması için yeterlidir. Bu durum yeni Tahran açısından yeni arayışları ve açılımları beraberinde getirmektedir.

Tahran-Kahire: Yeni Stratejik Bağlantı

Arap Baharı sonrasında Ortadoğu ölçeğinde belirginleşen yeni jeopolitiğin ortaya çıkardığı en çarpıcı sonuçlardan biri İran ile Mısır arasında Mısır devrimi sonrasında başlayan ve 2012 yılında İhvan'ın iktidara gelmesiyle daha da belirginleşen stratejik yakınlaşmadır. Bu yakınlaşmanın her iki taraf açısından bazı sınırları olsa da özellikle İran açısından Mısır bağlantısı daha hayati gözükmektedir. İki ülkenin İran İslam devriminden Mısır devrimine kadar geçen 30 yıl boyunca Mısır'ın İsrail ile anlaşma yapmasından bu yana her iki başkente karşılıklı büyükelçilik dahi açmamış olması 2012 Ağustos'ta Mursi'nin Tahran ziyaretiyle birlikte ele alındığında iki ülke arasında gelişmeye başlayan yeni stratejik bağlantı arayışları daha rahat anlaşılabilir. İran açısından Mısır devrimi sonucu Mübarek rejiminin yıkılması öncelikle Ortadoğu'da İsrail-Amerikan ekseninin en güçlü ortaklığının sona ermesi anlamına gelmektedir. İhvan'ın devrim sonrası Mısır siyasetinde etkili bir aktör olacağına inanılmasıyla da Tahran yönetimi İhvan'a yönelik söylemini Mısır-İran ortaklığının geliştirilmesi ekseninde şekillendirerek aralarında ideolojik farklılıklar olmasına rağmen bölgede İslami bir dayanışmanın ilk adımı olarak kullanmaya çalışmıştır.³⁴ Mursi'nin Haziran 2012'de başkan seçilmesiyle Tahran-Kahire yakınlaşması yeni bir bölgesel jeopolitik eksenin en azından İran açısından doğması için bir fırsat olarak görülmüştür. Öyle ki Mursi'nin başkanlık zaferini Tahran yönetimi "İslami Uyanışın" son aşamasının zaferi olarak ilan etmişti: "Mısır halkının bağımsızlık taleplerine karşı kararlı ve dik duruşu, inanç ve iradesini göstererek, İslami uyanış ve Ortadoğu bölgesindeki gelişmelerin yeni bir döneme girmesine katkı sağlamıştır." Ancak Mısır için bu süreç İran'ın beklediği kadar hızlı olmamıştır. Başta Mısır iç siyasetinde İran'ın Suriye politikasından duyulan rahatsızlık olmak üzere İran'a yönelik farklı görüşlerin olması ve Batın'ının İran'a uyguladığı ekonomik ambargo gibi uluslararası değişkenler karşılıklı ilişkilerin hızlı bir şekilde değişmesi ve bunun yeni bir stratejik bağlantı politikasına dönüşmesi açısından bazı sınırlar ortaya çıkarmaktadır.

Bu sınırları gösteren önemli gelişmelerden biri Mursi'nin başkanlık seçimlerinin ikinci turunu kazanmasından sonra yaşanmıştı. İran Fars Haber Ajansı'nın başkanlık seçiminin hemen ardından Mursi'nin mülakatına dayanarak yaptığı haberde ifade edildiği söylenen; Mursi'nin İran'la yakınlaşarak bölgede "stratejik bir denge" oluşturmak istediğine ve İsrail'le yapılan Camp David anlaşmasını gözden geçireceklerini yönelik yorumlara Mursi'den gecikmeden yalanlama geldi. Yapılan açıklamada Mursi'nin böyle bir mülakat vermediği iddia edilirken, Mısır'ın uluslararası anlaşmalara sadık kalacağı ilan edildi.³⁵ Kuşkusuz İran'ın Mısır'la birlikte ABD-İsrail karşıtı bir denge oluşturma politikası bu anlamda beklentilerin gerisinde kaldı.

Tahran yönetimi ise gerek Suriye gerekse İsrail konusunda iki taraf arasında farklı görüşler olmasına rağmen Mısır'la diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi için her hangi bir engel olmadığını açıkladı. Ahmedinejad bunun

bir göstergesi olarak da Mursi'yi Ağustos ayında Tahran'da yapılacak olan Bağlantısızlar Hareketi zirvesine davet etti.³⁶ Mursi'nin ziyaret teklifini kabul ettiğini açıklaması özellikle Batı medyasında "Arap dünyasında yaşanan en önemli dış politika değişikliği" olarak yorumlansa da³⁷ Ağustos ziyareti Tahran-Kahire yeni stratejik bağlantısının çok hızlı bir şekilde kurulamayacağını da göstermiş oldu. İran Mısır'la ilişkilerinin gelişmesini nükleer politikası nedeniyle oluşan baskıyı azaltmaya dönük bir hamle olarak düşünürken aynı zamanda Suriye konusunda Kahire'yle bir anlaşma zemini oluşturmayı ve en önemlisi de Süveyş Kanalı'nı kullanmak suretiyle ekonomik ambargoyu bypass etmeyi hedefliyordu. Mursi, Bağlantısızlar Hareketi zirvesine katılmak için 27 Ağustos'ta Tahran'a geldi. Ziyaret, Mısır'ın 1980'de İsrail'i tımması nedeniyle kesilen diplomatik ilişkilerden sonra ilk kez bir Mısırlı devlet başkanının Tahran'a yaptığı üst düzey bir ziyaret niteliği taşıyordu. Yapılan görüşmelerde Mursi, İran'ın nükleer enerji politikasının "her devletin barışçıl amaçlı nükleer enerjiye ulaşma hakkı vardır" argümanıya desteklerken, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin bölgesel barış için oldukça önemli olduğunu ifade etti. Ancak Mursi'nin zirvede yaptığı konuşmada Suriye rejimine yönelik ağır eleştirilerde bulunması Tahran-Kahire stratejik bağlantısının kolay kurulamayacağını da bir kanıttı. Mursi'nin Suriye'de rejimin kendi halkına yaptığı zulme sessiz kalınmaması gerektiğini ifade etmesi doğrudan İran'a verilmiş bir mesajdı. Mursi, aynı mesajı Eylül ayında İran Dışişleri Bakanı Salih'in Kahire ziyaretinde de tekrarladı.

Her ne kadar bazı bölgesel konularda görüş farklılıkları olsa da iki ülke 2012 yılında ekonomi alanında da ilişkilerini yoğunlaştırma kararı adlı. Gerek devrim sürecinden olumsuz etkilenen Mısır gerekse ambargo yüzünden enflasyon oranları % 30'lara çıkan İran açısından iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği jeopolitik bağlantıyı tamamlayan bir değişken olarak yorumlansa da 2012 yılında bu alanda çok hızlı bir ilerleme yaşanmadı. Ekonomik işbirliği için ilk girişimlerden biri Mısırlı iş adamlarının Tahran ziyaretiydi. 21 Ekim'de Tahran'a gelerek İranlı yetkililerle ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için yapılan temaslara iki ülkenin ekonomik ilişkiler tarihi açısından önemli adım olsa da yüksek düzeyli ekonomik işbirliğini sağlayacak önemli anlaşmalar yapılmadı.³⁸ Taraflar sadece tarım ürünleri alanında işbirliği yapılması için anlaşmaya vardı. Örneğin ekonomik işbirliği derinleştirecek enerji alanında yapılması beklenen anlaşmalar Tahran'ın beklentilerinin uzağında kaldı. Petrol ambargosu karşısında İran Mısır'ı baskıyı delmek için yeni bir pazar olarak görse de bu alanda 2012 yılında bir ilerleme sağlanmadı. Mısır İran petrolünü alma konusunda her hangi bir engel görmediklerini bir kaç kez açıkladı, ancak Eylül'de İran Petrol Bakanı Mısır'a 2 milyon varil petrol satabileceklerini duyurmasının ardından Kahire yönetimi bir hafta sonra fikrini değiştirdi.³⁹ Kuşkusuz yeni dış politika açılımını sınırlayan en önemli konulardan biri Tahran-Şam ilişkisinin iki ülke arasında bir anlaşmazlığa neden olmasıydı.

Tahran-Şam: Direniş Ekseni ya da Suriye Krizinin Suriye içinde Çözümü

Kahire-Tahran ilişkisi Arap Baharı'nın en dikkat çeken yakınlaşması olarak ele alınsa bile Tahran-Şam ekseninde yaşanan gelişmeler bu ilişkileri İran açısından zora sokmuştur. Suriye krizine yönelik İran'ın bölgesel politikası Mısır'dakinden oldukça farklıydı. Bu şekliyle ele alınırsa, Suriye krizine yönelik siyaset İran'ın iki devrim söyleminin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile İran için Suriye, Arap Baharı'nın sebebi olarak görülen İslami uyanış sürecinde bir istisna oluşturur. Diğer ülkelerde devrim Amerikan-İsrail eksenine karşı halk tarafından yapılan İslami Uyanışın bir parçası olarak yapılmışken Suriye'de yaşananlar aynı eksenin Suriye halkını ve devletini yıkmak için Amerikan-İsrail ekseninin bir oyunudur. Dolayısıyla Suriye'de yaşanan 'kalkışma' Ortadoğu'daki 'direniş eksenine' karşı bir harekettir ve İran bu direniş cephesinin merkezinde yer almaktadır. Oluş biçimi farklıysa bu durumda İran'ın tepkisi de farklı olacaktır. Rehber Hamaney, İran'ın tutumunu Haziran 2011'de şu sözlerle net bir şekilde ifade etmişti: "Bizim düşümüz açık; her nerede İslami, halkçı ve Amerikan karşıtı bir hareket varsa onu destekleriz...Eğer bir yerde bir hareket Amerika ve Siyonistler tarafından kışkırtılmışsa onu desteklemeyiz. Her nerede Amerika ve Siyonistler bir ülkeyi işgal etmek ve bir rejimi devirmek üzere sahneye çıkarsa biz karşı tarafta yer alırız."⁴⁰ İran, Suriye'deki bu pozisyonunu büyük ölçüde 2012 yılında değiştirmemiş ve Suriye'deki muhalifler karşısında Şam yönetiminin yanında yer almıştır. Bunun ilk bakışta sebebi oldukça basittir. Mısır eski yönetimi Amerikan yanlısı bir rejimi temsil ederken, Suriye bizzat ABD ve İsrail'in bölgesel politikalarına direnen ve sistem dışına itilmeye çalışan bir direniş rejimidir. Bu durum İran'ın Suriye politikasını belirlemede önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır.

2012 yılında İran'ın Suriye'deki krize yönelik siyasetini üç düzlem üzerinde analiz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, İran'da başta Rehber Hamaney olmak üzere etkili isimlerin ve kamuoyunun büyük bir çoğunluğunun Suriye'deki halk ayaklanmalarını ve 2012'de artık bir iç savaşa dönüşen çatışmaları tıpkı Baas rejimi gibi 'terör' olarak ele almasıdır. Bu ele alma biçimi Tahran'ın bölgede Şam'ı siyasi olarak destekleyen en önemli aktör olarak ortaya çıkmasına neden olmuş, aynı zamanda bu siyaseti nedeniyle de diğer bölge aktörleri tarafından eleştirilmiştir. Bu iki açıdan önemlidir. Birincisi, Tahran'ı bölgesel siyaset konusunda daha fazla marjinalleştirirken, ikincisi Suriye konusunda farklı düşündüğü diğer bölgesel aktörler Mısır ve Türkiye ile ilişkilerinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. İkinci düzlem ise, Tahran Şam'ı destekleyen bir aktör olmasına rağmen Suriye krizini çözümüne yönelik bölgesel çabaların ve süreçlerin içinde yer almaya çalışarak kendi pozisyonunu diğer aktörlere anlattığı çok taraflı bir diplomasi izlemeye çalışmasıdır. Burada İran'ın amacı, Suriye krizinin yabancı güç müdahalesi olmadan 'Suriyeli-Suriyeli' bir düzeyde çözülmesidir. Bu isteğin önerdiği çözüm

yolu ise muhaliflerle (Özgür Suriye Ordusu) ile Şam arasında arabuluculuk yaparak onları Esadlı bir çözüme ikna etmek olmuştur. Söz konusu arabuluculuk çağrısını 2012 yılında sürekli tekrarlamıştır. Tahran yönetiminin Suriye politikasının üçüncü düzlemini ise soruna yönelik kendisi gibi düşünen öncelikle büyük güçleri (Rusya ve Çin) ve diğer devletleri kendi söylemi etrafında toplamaya çalışarak alternatif diplomasi ve çözüm kanalı oluşturmaktır.

Siyasi desteğin ilk düzlemini oluşturan direniş söylemi bağlamında Tahran yönetimi sorunu bir ‘iç sorun’ olarak görmektedir. Dışişleri Bakanı Sözcüsü Ramin Mihmanperest Ocak ayında Tahran’ın Suriye’deki çatışmalara bakışını şu sözlerle ifade etmiştir: “İran, Suriye meselesinin tamamen bir iç sorun olduğuna ve bu konudaki kararı, Suriye hükümeti ve halkının vermesi gerektiğine inanıyor”.⁴¹ Sonrasında dışişleri bakanı Salihi de Suriye’nin bölgede direnişin en güçlü halkası olduğunu ileri sürmüştür. Tahran yönetimi bu desteğini 9 Şubat’ta Suriye dışişleri bakan yardımcısı Abullahiyan’ın İran ziyareti sırasında tekrarlamıştır.⁴² Görüşmeler sırasında Tahran yönetimi, Suriye içi muhalefete ve Özgür Suriye Ordusu’na karşı destek vermeyeceklerini duyurmuştur. Tahran yönetimi siyasi desteğini Nisan ayında İstanbul’da yapılan Suriye’nin Dostları Toplantısına katılmayarak sürdürmüş ve muhalefete yönelik verilen açık desteği de eleştirmiştir. Hatta Savunma Bakanı Vahidi, toplantının ‘Siyonist rejimin çıkarlarına’ hizmet ettiğine ve bölgedeki sivil ve etnik savaşı körüklediğini iddia etmiştir.⁴³ İran Meclis başkanı Laricani de, “Suriye’nin Dostları adını verdikleri bu konferans aslında Suriye’nin dostları konferansı değil, yeni adı ‘Yeni Bir Soluk İçin İsrail’e Rüşvet Verenler Konferansıdır.’ şeklinde bir ifadeyle gayri meşru ilan etmiştir.⁴⁴ Temmuz ayında Tahran yönetimi bu desteğini Suriye Başbakan yardımcısı Ömer Galavancı’nın Tahran ziyareti sırasında yeniledi. Özellikle ekonomik alanda İran’ın Şam yönetimine destek sözü vermesi bu ziyaretin en önemli sonuçlarından biriydi.⁴⁵ Diplomatik ilişkilerini daha fazla yoğunlaştırarak bölgede yalnızlığını gidermeye ve İran gibi bir müttefiki yanında tutmaya çalışan Suriye ise yine Temmuz ayı içerisinde Dışişleri Bakanı Velid El-Muallim’i Tahran’a gönderdi. Tahran desteğinin devam ettiğini bu görüşme sırasında da tekrarladı. Suriye’deki savaşın sorumlusu olarak Siyonist rejimler gösterilirken Esad yönetiminin reform hareketlerine yönelik desteğinin devam edeceğini Tahran yönetimi bu görüşmede de sürdürdü.⁴⁶

Haziran ayında BM Güvenlik Konseyi özel temsilcisi olarak görevlendirilen Kofi Annan’ın Tahran ziyareti sırasında İran, sorunu muhaliflerin silahlandırılması olarak tanımladı. Annan’ın 6 maddelik Suriye planına desteğini de açıklayan Tahran yönetimi, Suriye’deki krizde çıkış yolunun ancak yabancıların müdahalesinden uzak bir şekilde ve Suriye’de çatışan taraflar arasında diyalog yoluyla mümkün olacağını söyleyerek kendisini çatışmadan yana olan bir ülke değil çözümünü destekleyen bir ülke olarak konumlandırdı. Celili, Annan planına bağlı kalınması gerektiğini vurgulayarak, muhalifleri destekleyen ülkelerin bu desteklerini çekmesi halinde planın uygulanabileceğini söyledi.⁴⁷ Tahran yönetimi önceki pozisyonunda olduğu gibi muhaliflerle Şam yö-

netimi arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu da bu görüşmeler sırasında tekrar açıkladı. Siyasi desteğinin diğer yanını oluşturan girişimi Tahran yönetimi Ağustos ayında gerçekleştirdi. Suriye’de muhaliflerinin Şam rejimine karşı ayakta kalabilmesi ve başarılı olabilmesi için Suriye’nin Dostları toplantılarını organize eden uluslararası toplumun diplomatik desteği karşısında Tahran yönetimi de Suriye istişare toplantısı adıyla bir toplantı düzenledi. Toplantıya katılan ülkelerin birçoğu Rusya ve Çin dışında Ortadoğu’da Suriye krizinin çözülmesi için etkin olabilecek ülkeler olmasa da İran ve Suriye için sembolik olarak önemliydi. Toplantının en önemli çağrısı çatışma içinde olan tarafların diyaloga başlaması ve yabancı müdahalesi olmaksızın krizin çözülmesi gerektiğinin ifade edilmesiydi.⁴⁸ BM’nin de toplantıya temsilci göndermiş olması İran’ın Suriye konusunda uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyi de başardığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ağustos ayında İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Mekke’de yaptığı zirvede Tahran’ın karşı çıkmasına rağmen Suriye’nin üyeliğini askıya alınması ise İran’ın tepkisini çekmişti. İran, Suriye’nin zirve toplantısına davet edilmeden böyle bir kararın alınmış olmasının sorunun çözümüne yönelik bir katkı yapmayacağını savundu.⁴⁹ 7 Ağustos’ta ise Milli Güvenlik Yüksek Kurulu üyesi ve aynı zamanda Hamaney’in de danışmanı olan Celili Şam’a giderek Devlet Başkanı Esad’la yaptığı görüşmede Şam yönetimine bir taraftan desteğini yinelerken aynı zamanda da savaşan taraflara ateşkes çağrısından bulundu. Celili’nin Şam ziyaretinden sonra ise İran Dışişleri Bakanı Salih Ankara’ya gitti. Salih Türkiye giderek sorunun çözümü için diplomasi kanallarını açık tutmak istese de Türkiye ziyaretindeki asıl amaç Suriyeli muhalif gruplar tarafından Ağustos’un ilk haftası kaçırılan 48 İranlı hacımın serbest bırakılması için Türkiye’den arabuluculuk yapmasını istemektir. Suriyeli muhaliflerce ele geçirilen 48 İran vatandaşının hacı değil Şam yönetimine yardım eden İranlı ajanlar olduğu iddia edilse de Tahran yönetimi bu iddiayı kabul etmedi. Salih, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüşmesinde rehinelere serbest bırakılması yönünde isteğini Türkiye’ye ilettiği Ankara da bunun için elinden gelen insani yardımı yapacağını açıklamıştır.⁵⁰ Ancak muhaliflerin elinde bulunan hacılar 2012 yılı içinde serbest bırakılmamıştır.

Yine Ağustos ayında Bağlantısızlar Hareketinin Tahran’da yapılan 16. Zirvesinde İran Suriye’ye desteğini sürdürdü ve Bağlantısızlar Hareketinin sorunun çözümünde daha aktif rol alması gerektiğini savundu. Zirvede Suriye Başbakanı ile bir araya gelen Ahmedinejad İran’ın politikasının Suriye’de sorunu çözümsüz hale getiren muhaliflerin desteklenmesi değil iki taraf arasında diyalogun kurularak çözülmesi gerektiğini ifade etti. Tahran, Ağustos ayında katıldığı bölgesel girişimlerin birçoğunda Suriye’nin birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması ve her türlü yabancı müdahalesine karşı çıkılması tezlerini gündeme getirmeye devam etmiş ancak bu girişimlerin hiç biri sorunun çözülmesine yönelik bir ilerleme sağlayamamıştır. İran Dışişleri Bakanı Salih’in 13 Eylül’de Şam ziyareti de aynı şekilde sonuçlanmış, sorunun çözümü konusunda özellikle ‘Suriyeli-Suriyeli çözüm’ çok fazla destek

bulmamıştır. Bu şekilde bir çözüm yolunu Tahran yönetimi Kahire’de Türkiye ve Mısır arasında yapılan zirvede gündeme getirmiş, ancak burada da dikkate alınmamıştır. 19 Kasım’da ise İran, Tahran’da ‘şiddete hayır, demokrasiye evet’ sloganıyla sorunun çözümüne katkı sağlamak için muhaliflerle Şam yönetiminden temsilcileri ‘Suriye Ulusal Diyalogu’ adıyla bir araya getirdi. Daha önce 29 ülkenin katılımıyla gerçekleşen toplantıya bu sefer 40 farklı ülkeden temsilci katılırken aynı zamanda toplantıda Şam yönetimi ve muhalifleri temsilen birçok isim yer almıştır. Ancak Suriye muhalefet cephesinden önemli aktörler toplantıya katılmamıştır. Tahran, Şam yönetiminin halkın demokratik olan taleplerine cevap vermesi gerektiğini savunurken, şiddetin durdurulması için muhaliflere çağrıda bulunarak krizin Suriye içinde çözülmesi isteğini bu toplantı da yinelemiştir.

Tahran yönetimi Suriye’de süren savaşın sona erdirilmesi için 6 madden oluşan ve 2012 yılında en derli toplu diyebileceğimiz planını ise 16 Aralık’ta ilan etti. Plana göre:

- 1- BM denetiminde silahlar susmalı: Şiddet ivedilikle durdurulsun. Hem Suriye hükümet güçleri, hem de muhalif silahlı gruplar, başta yerleşim bölgeleri olmak üzere, askeri hareketlerine derhal son versin, BM ile işbirliğine girsin.
- 2- Çatışmalar durur durmaz, çatışma bölgelerindeki Suriye halkına yardım gözetmeden insani yardım ulaştırılsın. Bu süreçte Suriye’ye yönelik ambargolar kaldırılsın, çatışmalar nedeniyle evlerinden ayrılan Suriyelilerin geri dönüşleri sağlansın.
- 3- Çatışmaların sona ermesiyle eş zamanlı olarak, hem Suriye hükümeti, hem de ülkedeki tüm siyasi ve sosyal kesimlerin katılımıyla bir “ulusal barış komitesi kurulsun”. Bu komite çerçevesinde gerçekleştirilecek diyaloglar çerçevesinde bir “ulusal geçiş hükümeti” oluşturulsun. Geçiş hükümeti, kurucu meclisin oluşturulması ve belirlenen takvim çerçevesinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasını sağlasın.
- 4- Barışçıl siyasi faaliyetleri tarafından Suriye hükümeti ya da muhalif gruplar tarafından tutuklanan tüm kişiler serbest bırakılsın. Şiddet eylemlerine katılanlar, mahkemelerce adil yargılamaya tabi olsun.
- 5- Suriye’de yaşanan gelişmeler konusundaki gerçek dışı propaganda ve bilgilendirmelere derhal son verilsin. Tüm basın-yayın organlarına Suriye’de güvenli bir ortamda çalışabilme imkânı sağlansın.
- 6- Çatışmalardan zarar gören Suriye’nin altyapısının yeniden yapılması için, “imar ve onarım komitesi” kurulsun. Komite, dış yardımları çekmek ve yönlendirmek için uygun mekanizmalar oluştursun, yeniden onarımda öncelikleri tayin etsin, dost ülke ve kuruluşların Suriye’nin yeniden imarına nasıl katkıda bulunacaklarını belirlesin.⁵¹

İran’ın Suriye krizinin çözümüne yönelik 6 maddelik planı genel olarak değerlendirildiğinde, 2012 yılı boyunca izlediği; sorunun Suriye içinde çözülmesi gerektiğine yönelik politikasında ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilk amacı, çatışmaların sona erdirilmesi ve tarafların diyalog sü-

recine girmelerinin sağlanmasıdır. Ne var ki Suriye cephesinde muhalifler, planın Esad'ın Suriye rejiminin başında kalacağını ön gördüğü gerekçesiyle karşı çıkmış ve planı kabul etmemişlerdir.⁵² Rusya ve Çin ise İran'ın planını desteklediklerini duyursalar da uluslararası toplum İran'ın planı doğrultusunda bir girişimde bulunmamıştır.

Riyad-Tahran: Çelişkili Bağlantı

İran'ın bölgesel siyasetinin başka bir yanını da Suriye krizi ve Körfez ülkeleri konusunda diğer bölgesel ülkelerle yaşadığı rekabet ve gerginlik oluşturur. Bu rekabetin en belirgin yaşandığı ülkelerden biri ise Suudi Arabistan'dır. İran, Suriye rejiminin yanında yer alırken Suudi Arabistan rejim karşıtı muhaliflerin yanında yer alarak Esad'ın devrilmesini amaçlamaktadır. İki ülke Arap Baharı öncesinde karşılıklı siyasal ilişkilerin geliştirilmesi için çaba sarf etmiş olsalar da bu tam olarak başarılammış, Arap Baharı farklı nedenlerden dolayı Riyad ve Tahran yönetimini 2012 yılında da karşı karşıya getirmiştir. İki ülkenin de kriz karşısındaki tutumlarını belirleyen derin ideolojik ayrılıkları farklı politik çıkarları söz konusudur. Suudi Arabistan Esad rejiminin gitmesini bölgede en önemli rakip olarak gördüğü İran'ın bölgesel güç yarışından geri plana düşmesi için bir fırsat olarak görürken, Tahran yönetimi Esad rejiminin kalmasını bölgesel direniş ekseninin bir zaferi; dolayısıyla Suudi Arabistan'ın kaybı olarak görmektedir. Bu nedenle Suriye konusunda iki ülke arasında *sıfır toplam* bir oyun ilişkisi söz konusudur. Hatta iki rejim, Arap Baharı'nı Suriye dışındaki örnekler bağlamında da farklı şekilde ele almaktadırlar. İran, Suudi Arabistan'daki insan hakları ve demokratikleşme problemini gündeme getirip Şiiilerin taleplerinin arkasında yer alıp demokratik bir söylemi dolaşıma sokarken, Suudi rejimi İran karşısında Körfez rejimlerinde ortaya çıkan demokrasi talepleri karşısında bu rejimlerin arkasında durmaktadır. Suudi rejimi genel olarak Arap Baharı'ndan çok da memnun olmasa da İran daha seçici davranmak suretiyle bazı ülkelerde demokratik taleplerin arkasında bazılarında ise rejimlerin yanında yer almaktadır. İki ülke arasındaki mezhepsel farkın politik ve stratejik tercihlerde ve Arap Baharı sürecinde daha fazla gün yüzüne çıktığını ise söylemeye bile gerek yoktur. İki rejim yine de Suriye konusu başta olmak üzere diğer bölgesel konularda aralarındaki bağlantıyı koparmak istememiş, ancak 2012 yılı bunun limitlerinin olduğunu açık bir şekilde göstermiştir.

En önemli alan İran'ın Bahreyn başta olmak üzere Körfez ülkelerindeki Şii nüfusun taleplerini Suudi Arabistan'ın bu ülkelerdeki Sünni rejim yanlısı politikaları karşısında desteklemiş olmasıdır. Özellikle Bahreyn iki ülke arasındaki soğuk savaşın adeta temsili cephesi durumundadır. Suudi Arabistan ve yönetimi elinde bulunduran Sünni Kraliyet ailesi Bahreyn'deki karışıklığın kaynağının İran olduğunu iddia ederken, Tahran yönetimi Bahreyn'deki Suudi ve Körfez ülkelerinin ortak müdahalesini karşısında başta BM Genel Sekreteri olmak üzere İKÖ ve Arap Ligi'ne durumu şikayet eden bir mektup yazarak

sorunu uluslararası toplumun gündemine taşımayı tercih etmiştir. Bunun yanı sıra İran Meclisi de Suudi Arabistan'ın Bahreyn rejimi karşısındaki açık desteğini ve güç kullanarak halkın taleplerinin bastırılmasını kınayan bir açıklama yayınlamıştır.⁵³ Körfez ülkeleri de buna karşılık Tahran yönetimini bölge ülkelerinin içişlerine karışmakla suçlarken, İran verdiği cevapta kendilerinin içişlerine karışmama ilkesi çerçevesinde politika izlediklerini, Riyad yönetiminin ise tam tersi bir tutum alarak yanlış politika izlediklerini açıklamıştır. Bu şekliyle ele alındığında retorik düzeyde Riyad ile Tahran yönetimi arasındaki rekabet iki ülkenin özellikle Bahreyn ve diğer Körfez ülkeleri üzerindeki mücadelelerinde açıkça devam etmektedir.

İki ülke arasındaki gerginliğin yaşandığı ikinci alan ise Suriye'dir. İki ülke liderinin Ağustos ayında İslam İşbirliği Teşkilatı toplantısı için Mekke'de bir araya gelmesi de yine bu bakımdan ilginç ve bir o kadar da önemli veriler sağlamaktadır. Görüşmenin en temel sonucu, her iki tarafın da Suriye krizi konusunda birbirine ihtiyacı olduğunu anlamaları olmuştur. Suudi Kralı Abdullah Suriye'deki pozisyonlarının İran'a karşı olmadığını anlatmaya çalışırken, İran da Körfez'deki pozisyonunun Suudi Arabistan'a karşı olmadığını anlatmaya çalışmıştır.⁵⁴ Her ne kadar Suriye'nin İİT'deki üyeliği askıya alınmış olmasına İran karşı çıksa da bu durum İran'ı toplantıya katılmaktan alıkoymamıştır. Toplantı öncesinde Ahmedinejad, Suriye muhaliflerine destek vermenin Müslümanların düşmanlarına fırsat verdiğini ifade ederken, Suudi Arabistan, Suriye konusundaki mevcut pozisyonunu sürdürüleceğini açıklamıştır. Ahmedinejad, sorunun çözümü için ülkesinin arabuluculuk yapabileceğini açıklarken askeri müdahale yerine siyasi araçların kullanılması gerektiğini savunmuştur. İki ülkenin çeşitli düzeylerde Suriye konusunda bir araya geldiği zirvelerde sorunun çözüme kavuşturulması konusunda uzlaştıkları ancak bunun nasıl başarılacağı konusunda ayrıştıklarını söylemek mümkündür. Bu durum Kral Abdullah özel temsilcisi sıfatıyla Abdulaziz bin Abdullah'ın Ağustos ayı sonunda Tahran'da düzenlenen Bağlantısızlar Hareketi zirvesine katılması sırasında da devam etmiştir.

Bağlantısızlar Hareketi Toplantısı: Batıya Karşı Denge Arayışı

Bir taraftan 2012'de Suriye'de krizin derinleşmesinin olumsuz etkileri, diğer taraftan nükleer programından dolayı ağırlaştırılmış ekonomik yaptırımlara maruz kalan ve bunu ekonomik gücünde önemli kayıplarla ödeyen İran, 26-31 Ağustos tarihleri arasında Tahran'da 16. Zirve toplantısı yapılan Bağlantısızlar Hareketiyle bu olumsuz tabloyu İran'ı yalnızlaştırmaya çalışan Batı'ya karşı bir başarı olarak göstermek için önemli bir fırsat olarak değerlendirmeye çalıştığı söylenebilir.⁵⁵ Amaç hem nükleer politikasında barışçıl bir siyaset izlediğini ve haklı olduğuna tüm dünyanın dikkatini çekmek hem de Bağlantısızlar hareketinin ABD merkezli dünya düzenine yönelik hoşnutsuzluğunu kullanarak başta Suriye olmak üzere diğer küresel konularda kendi tezlerini

anlamaktı. Toplam 120 ülkeden yüksek düzeyli katılımın olduğu toplantının üç temel gündemi vardı: nükleer silahlanma, insan hakları ve Suriye başta olmak üzere bölgesel gelişmeler. Toplantıya özellikle ABD ve İsrail'in karşı çıkmasına rağmen BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un da katılmış olması İran için diplomatik bir başarı olarak ilan edildiği de söylenebilir. Nitekim, Amerikan medyasında bile Washington yönetiminin zirveyi dikkate alması gerektiği dile getirilmişti.⁵⁶ Mısır'ın dönem başkanlığının zirve ile birlikte İran'a devredilmiş olması bağlantısızlar hareketinin İran'ın yalnızlığını giderecek bir strateji olarak kullanabileceği de yapılan yorumlar arasındaydı. Ayrıca toplantının büyüklüğü ve katılımcı ülke sayısının oldukça fazla olduğu düşünüldüğünde böylesi bir organizasyon neredeyse devrimden buyana en kapsamlı uluslararası toplantı olma özelliğini taşıyordu. Bu nedenle Tahran'da bir hafta boyunca tatil ilan edildi. Toplantı aracılığıyla İran birçok ülkeyle ikili görüşmeler yapma fırsatı bulurken bu görüşmeler aracılığıyla özellikle ambargo kararlarının haksız olduğunu, ülkesinin nükleer enerji politikasının da barışçıl amaçlı olduğunu söyleyerek destek aradı. Bu çerçevede özellikle ekonomik ve karşılıklı ilişkiler artırılmasına yönelik toplantıya katılan 30 farklı devletle ekonomik anlaşmalar imzaladı.⁵⁷

Liderler zirvesinde gerek Hamaney'in yaptığı konuşmalarda gerekse daha sonra devlet başkanları ve bakanlar düzeyinde yapılan toplantılar boyunca İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı dâhil olmak üzere nükleer enerji, ABD ve Suriye konularına yönelik eleştirileri hakimdi. Dini lider Hamaney'in liderler zirvesinde yaptığı konuşmada, BM Güvenlik Konseyi'nin antidemokratik olduğunu söyleyerek Bağlantısızlar Hareketi'nin ABD'den, NATO'dan veya bazı Avrupa ülkelerinden Suriye'ye müdahale etme konusunda daha fazla hakkı olduğunu savundu.⁵⁸ Hamaney ayrıca Bağlantısızlar Hareketi'nin küresel yönetişimde etkin olması için tarihi bir adım atılarak siyasi verimliliğinin artırılması gerektiği yönünde bütün liderlere yönelik bir çağrıda bulundu.⁵⁹ Bu amaçla sekreteryaya kurulmasını teklif eden Hamaney tüm dünyanın demokratik katılımını sağlayacak bir dünya düzeni oluşturulması gerektiğini savundu.

ABD ve işbirlikçileri, bu sorunlu ve hatalı yapıyı süistimal ederek zorbalık yapabiliyorlar. Onlar, insan hakları diyorlar, ancak Batı'nın çıkarlarını gözetiyorlar. Demokrasi diyorlar, ama ülkelerde askeri müdahaleleri onun yerine getiriyorlar. Terörizmle mücadele diyorlar, ancak savunmasız insanları, köyleri, kentleri silahlara ve bombalara hedef gösteriyorlar. Onların görüşüne göre, insanlık birinci, ikinci ve üçüncü sınıf vatandaşlar olarak ayrılıyor. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki insanların canını değersiz, ABD ve Batı Avrupa'dakilerin canını değerli olarak kabul ediyorlar.⁶⁰

Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılan toplantıda da benzer bir söylem hâkimdi. Toplantıdan çıkan sonuçlara göre, Bağlantısızlar Hareketi dışişleri bakanları BM'nin yapısının değiştirilmesini talep ediyordu.⁶¹ Toplantının gündemini oluşturan Suriye konusunda farklı düşünceler de vardı. 1979 devriminden buyana İran'ı devlet başkanı düzeyinde ilk kez ziyaret eden Mı-

sırlı lider olan Muhammed Mursi; ‘Zalim Suriye rejiminin karşısında Suriye halkının yanında olmak insanlığımızın ve imanımızın gereğidir’ açıklamaları toplantıya katılan Suriye tarafından tepki çekti. Öyle ki bu konudaki ayrılık toplantıya Mursi’nin konuşmasının Farsçaya bilinçli bir şekilde yanlış çevrilmesiyle sonuçlandı. Ancak diğer bölgesel konularda ve özellikle nükleer politikası başta olmak üzere Hamaney’in bir gün önce yaptığı konuşmanın altını çizerek Mursi’in İran’ı desteklemesi Tahran-Kahire ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağını da ilk işaretleri olarak yorumlandı.⁶² Yapılan birçok zirve sonrasında ilan edilen bildiriye, katılımcı ülkeler kalıcı barış, dostane ilişkiler, karşılıklı saygı esasına dayalı iş birliği mesajı verirken, metinde terörizm, savaş, zulüm, sömürü ve kitle imha silahlarından arındırılmış bir dünya için tüm ülkelerin görev ve sorumluluklarına işaret edildi. Barış ve huzur içinde yaşanması için bağımsız ülkelerin içişlerine karışmama, tehdit ve güç kullanmadan kaçınmaya vurgu yapılan metinde, tek taraflı yaptırımlar ve tecrit politikaları kınandı. Uluslararası kurum ve kuruluşların yapılarında köklü değişikliklere gidilmesinin gerekliliğine ayrıca metinde değinildi. ‘Orta Doğu’nun nükleer silahlardan arındırılması yönündeki İran’ın önerisinin desteklendiği’ metinde, her ülkeye barışçıl nükleer enerji elde etme hakkını veren uluslararası anlaşma ve sözleşmelere bağlılığın önemi ifade edildi. Özellikle nükleer enerji konusunda katılımcı ülkelerin desteğini almanın İran’ın toplantıdan en büyük beklentisini gerçekleştirdiği şeklinde yorumlamak da mümkündür.

Bunların yanı sıra toplantıların iki önemli gündemi daha vardı. Filistin topraklarında süre gelen İsrail işgalinin uluslararası hukuk ve yasalara aykırı olduğu toplantılar boyunca tarafların ortak fikriydi ve bu da sonuç metninde yer alarak İsrail’in orantısız güç kullanması kınandı. Suriye konusunda Esad’sız çözümü önermeyen İran benzer bir şekilde bu konuda da zirveye katılan ülkelere kendi görüşünü destekleyen bir sonuç çıkardı. Suriye’de akan kanın durdurulmasının zarureti yönünde ortak görüş ifade edilen metinde, sorunun halledilmesinde tüm tarafların bir araya getirilmesi girişimlerinin sonuç vermesi temennisinde bulunuldu.

İç Politika, Meclis Seçimleri ve Ekonomi

Muhafazakâr Ayrılık

2012 yılında İran iç siyasetinde en önemli gelişmelerden biri Mart ayında yapılan ve son yıllarda ülke içi iktidar mücadelesini açığa çıkaran 9. meclis seçimleri yarışı olmuştur. Bu mücadele, muhafazakârlar arasında süregelen iktidar kavgasının 2013’de yapılacak cumhurbaşkanlığını seçiminden önce nasıl bir şekil alacağını da belirtilerini ortaya çıkarmıştır. Seçim öncesi ve sonrası kendilerini *İlkeçiler* (osulgarayı-usulgerayan) olarak tanımlayan muhafazakâr gruplar kendi içlerinde bölünerek farklı cephelerde seçime katılmışlardır. Aslında ilkeçilik, devrimci radikal değerler ile dini değerleri savunan, Ayetullah Hamaney’in liderliğini destekleyen ve reformculara karşı

ortak bir blok oluşturmak üzere bir araya gelen geleneksel muhafazakârlar ile neo-radikallerin kendilerini tanımlamak için kullandıkları bir isimdi.⁶³ İlkeçilerin ülkede ekonominin kötü gidişinden, İran'ın bölgede yalnızlaşmasından sorumlu tuttıkları muhafazakâr Cumhurbaşkanı Ahmedinejad yandaşları da kendi listeleri ile seçime girdiler. Ülkenin en büyük muhalif grubu olan reformist (eslahtalab) *Yeşil Hareket* (jonbash-e sabz) ise ev hapsinde tutulan liderlerden biri olan Hüseyin Musavi'nin Eylül 2011'de seçimlere katılma niyetlerinin olmadığını açıklaması nedeniyle seçimleri boykot etmişlerdir.⁶⁴ Hatta reformist kanadın önemli liderlerinden biri olan Muhammed Hatemi "seçimlere katılmanın anlamsız olduğunu" açıklamıştır. Hatemi'nin kardeşi tarafından kurulan *Yeşil Hareket Koordinasyon Konseyi* resmi bir açıklama yaparak seçimlere boykot kararı aldıklarını ilan etmiştir. İslam Devriminin yıldönümü kutlamaları (Şubat 2012) öncesinde seçim sürecini ve tutuklu reformistlere karşı rejimin tutumunu proteste etmek isteyen gruplar da rejim kuvvetleri tarafından engellenmiştir. Ne var ki bu durum muhafazakârlar arasındaki ayrışmanın daha fazla gün yüzünü çıkmasına neden olmuş ve bu ayrılık seçim sonuçlarından daha önemli bir hal alarak İran iç siyasetinde 2012 gündemini belirlemiştir.

Muhafazakâr cephe seçim öncesinde beş guruba bölünmüştür. Bu gruplardan ilki *Birleşik İlkeçiler Cephesi*'dir (Jibheye Mottahade Osoulgarayan). Birleşik İlkeçiler Cephesi Militan Din Adamları Cemiyeti Başkanı Ayetullah Muhammed Reza Mahdavi Kani ile Kum Din Adamları Örgütü'nün başkanı Muhammed Yazdi liderliği etrafında toplanmıştır. Hamaney'in destekçilerini 'birlik' olmaya çağırması sonucunda pek çok farklı ilkeçi grubun tek çatı altında birleşmesi ile kurulan bu grup kuruluş bildirgesinde ilkeçi olmayı İslam'a ve özellikle Humeyni'nin yoluna bağlı olmayı sağlayacak olan 'kaynaklar' düzleminde tanımlarken, dini demokrasiye inanmayı muhteviyatı temsil eden bir ilke olarak sunmuşlardır. Bu cephenin en önemli adaylarından biri ise Meclis Başkanı Ali Larijani olmuştur. Muhafazakâr kanadın içinde bu grup aynı zamanda Ahmedinejad'a karşı olan Reformcu Birleşik Cephe (Jabha-ye Mottahed-e Osoulgarayan) olarak da adlandırılmaktadır. Ahmedinejad'ın ekonomi politikaları karşısında liberal ekonomik politikalar izlemeyi savunan bu kanat Cumhurbaşkanının radikal tutumlarını onaylamazken İran siyasetinde yeni muhafazakar cephe olarak adlandırılmışlardır.⁶⁵

Meclis seçimlerinde ikinci muhafazakâr cephe ise *Mukavemet Cephesi*'dir (Jebheh-ye Paydari). Bu cephe, Ayetullah Muhammed Taghi Mesbah Yazdi'nin bağlıları tarafından kurulmuştur. Dini Lider Ayetullah Hamaney ile Cumhurbaşkanı Ahmedinejad arasındaki fikir ayrılığı ve çatışmanın derinleşmesine kadar Ahmedinejad'ın sıkı destekçisi ve siyasette oldukça etkili olan Yazdi bu ayrılıktan sonra Ahmedinejad'dan desteğini çekmiştir. Kendilerini gerçek *ilkeçiler* olarak tanıtan Mukavemet Cephesi, seçim bildirgelerinde İran halkını iç ve dış düşmanlarla, reformist kanatta yer alan fitneçi olarak tanımladıkları *Yeşil Hareket* ve sapkın dalga ile (Ahmedinejad'ın en yakınındaki kişi olarak bilinen Rahim Meşai destekçileri) mücadele et-

mek için seçimlere birlik içinde katılmaya çağırmıştır. Meclis seçimlerinde yarışan üçüncü önemli muhafazakâr grup ise, emekli General Mohsen Rezaee'nin liderliğindeki *Direnîş Cephesi*'dir (Jibhaye İstadeği). Direniş Cephesi, meclis seçimleri sebebiyle yayınladığı beyanlarında bu seçimlerin ülkenin içinde bulunduğu iç durumu ve uluslararası ortamın özel koşulları nedeniyle çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu cephenin adaylarının bazıları aynı zamanda Birleşik İlkeçiler Cephesi ve Mukavet Cephesi'nin aday listesi içinde de yer almışlardır. Seçime muhafazakar kanattan giren bir başka grup ise Ahmedinejad karşıtı muhafazakârların oluşturduğu *Onuncu Hükümeti Eleştirenler Cephesi ve Millet'in Sesi Cephesi*'dir. Kendilerini İslam Devriminin ideallerine vefalılar olarak tanıtan cephe, Ahmedinejad hükümetini eleştirenler olarak özgürlük ortamının oluşturulması, sistemin güçlendirilmesi ve dış tehditlerle mücadele edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Ahmedinejad etrafında toplanan ve radikal muhafazakarlar olarak adlandırılan cephe ise son muhafazakar grubu oluşturmuştur.⁶⁶ Bu grup *Tevhid ve Adalet Cephesi* (Jebhe-ye touhid ve edalet) olarak da adlandırılmaktadır. Ancak bu grup da seçimler öncesinde kendi aralarında iki guruba ayrılmıştır. Birincisi Ahmedinejad'a yakınlığı ile bilinen Rahim Meşai'yi 2013 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ahmedinejad'ın halefi olarak düşünen milliyetçi muhafazakârlardır. Bu grup özellikle ilkeçiler tarafından seçimler öncesinde "sapkın" olarak nitelendirilmişlerdir.⁶⁷ Bu grupta yer alan ikinci kanat ise bizzat Ahmedinejad tarafından kurulan Meşai'ye uzak duran fakat Ruhani lider Hamaney'e yakın *Isargan* (Jam`iyat-e Isargaran-e Enghelab-e Eslami)'dir.

Seçim öncesi muhafazakârlar arasından ayrılık İran iç siyasetinde oldukça keskin tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Hamaney taraftarı muhafazakârlar, seçim öncesi süreçte Ahmedinejad'a karşı artan sosyo-ekonomik problemleri kullanarak Amerikan ambargosunu cumhurbaşkanının başarısız yönetiminin ve politikalarının bir sonucu olarak yansıttılar. Özellikle İMB'ye (İran Merkez Bankası) karşı uygulanan ambargo kararı ülkedeki altın ve döviz fiyatlarını yükseltince İran Riyali Amerikan doları karşısında iki kat değer kaybetmiş ve piyasalarda bir panik durumunun yaşanmasına neden olmuştu. Doğal olarak bu durum tüketici ürünlerinin fiyatlarını etkilemiş, bu da Ahmedinejad yönetiminin sosyal yardım politikasını değiştirmesine neden olmuştu. Neredeyse 10 milyona yakın insanın bu yardımlardan yoksun kalması ise Ahmedinejad'a karşı eleştirilerin artmasına neden oldu. Bir de buna 2011 yaşanan ancak 2012'de de devam eden 3 milyon dolarlık banka yolsuzluğu eklenince Cumhurbaşkanı, muhafazakârların hedefinde yer aldı. Gerek içerdeki muhalefet gerekse uluslararası toplumun baskısı karşısında adım atamayan Cumhurbaşkanı, seçimlere yönelik gerekli hazırlıkları yapamadı. Hal böyle olunca Koruyucular Konseyi Ahmedinejad yakın bazı isimlerin adaylıklarını kabul etmedi.⁶⁸

Meclis seçimlerine katılmak için başvuruda bulunan adayların ne kadarının seçime katılmalarına izin verileceği konusu da oluşan gruplar kadar

İran'da tartışma yaratmıştı. İçişleri Bakanlığı'nın adaylık başvurularının bitmesinden sonra yaptığı açıklama, aslında bu sürecin oldukça muğlak olduğunun da bir göstergesi niteliğindedir: "Vekil adaylarına halka hizmet etmeleri ve devrimin başarılarını muhafaza etmeleri tavsiyesinde bulunuyoruz." Nitekim Anayasa Koruyucular Konsey'i tarafından belirlenen adaylar, 10 Şubat tarihinde ilan edildiğinde "devrimin başarılarını muhafaza eden" adayların meclis seçimlerine girebileceği açıklanmıştı. Toplam 5,405 adaydan 3,467 adayın seçime katılabileceği açıklandı. Ruhani Lider Hamaney seçimlere katılımın İran'ın düşmanlarına verilecek en iyi cevap olacağını ve bu yüzden çok önemli olduğunu açıklamıştı. Hatta seçimlere katılmamanın "günah" olduğunu savundu. Özellikle 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan muhafazakâr - reformcu geriliminden sonra reformcularının siyasi olarak sindirilmesi, muhafazakâr cephe arasında iktidar kavgasını daha da sertleştirerek bir yarılmaya sebep olmuş, bir taraftan nükleer programı nedeniyle yaşanan ambargo diğer taraftan da ekonominin kötüye gitmesiyle birlikte de muhafazakâr bir anti-Ahmedinejad kampının güçlenmesine neden olmuştu. Bir de buna Ahmedinejad ile Hamaney arasındaki çok temel konularda ayrılıklar girince, seçimler adeta muhafazakâr bir ayrılık üzerinden yürürken Ruhani Lider Hamaney ile Cumhurbaşkanı Ahmedinejad arasında gizli bir yarışa sahne oldu.⁶⁹

Seçimler toplam 3,467 adayın katılımıyla 2 Mart tarihinde yapıldı. Ancak seçimin bitişi olarak açıklanan saat iki kez değiştirilerek oy kullanma süreci gece saat 11'de ancak bitmişti. Sonuçlara göre oy kullanma hakkı bulunan 48 milyon seçmenin % 64,2'sinin sandığa gittiği açıklanırken, Ahmedinejad katılım oranını değerlendirdiği konuşmasında, "İran milletinin seçimlere coşkulu ve yüksek oranda katılımını dünya emperyalizminin yenilgisi olarak" değerlendirdi.⁷⁰ Benzer bir mesaj meclis başkanı Laricani tarafından da verildi: "İran milletinin seçimlere görkemli katılmakla uluslararası güçler ve bölgedeki mürtecileri İran aleyhindeki kötü niyetli ham planlarında hüsrana" uğratmıştır.⁷¹ Seçime katılım oranlarının rejimin halk nezdinde uluslararası kamuoyuna karşı meşruiyetini sağlayan bir unsur olarak kullanılsa da⁷² seçim sürecinde yaşananlara ilişkin tartışmalar ortaya çıktı. İçişleri Bakanlığı 26, 472, 760 seçmenin oy kullandığını açıklamasıyla Martın sonunda Reformcuların bu sayıya göre ülkede 48 milyon seçmenin olduğu düşünüldüğünde seçime katılma oranının ancak % 54 olabileceğini açıklayarak % 64 katılım oranının gerçeği yansıtmadığını savundular. Daha sonra ise bakanlık söz konusu açıklamayı internet sitesinden kaldırmak zorunda kaldı.⁷³

İran siyasi sisteminde partiler olmadığı ve bir adaya birden fazla siyasi hareket destek verebildiği için seçimler sonucunda hangi grubun ne kadar oy aldığını kesin olarak tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak oylamadan 72 saat sonra yapılan açıklamadaki sonuçlara bakıldığında **Birleşik İlkeler** Meclisteki sandalyelerin yaklaşık üçte birini kazanırken Ahmedinejad destekçileri azınlıkta kaldı.⁷⁴ Bunun anlamı, 290 sandalyelik meclisin 225'inin belirlendiği ilk tur seçim sonuçlarına göre, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad Ha-

maney etrafında örgütlenen diğer muhafazakâr cepheye karşı önemli bir güç kaybederken, Hamaney taraftarları meclisteki sandalye sayısının ilk turda % 75'ine sahip olmuştu. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad taraftarları ise, meclisteki sandalye sayısının sadece % 7'sini ele geçirdi.⁷⁵ Hatta Ahmedinejad'ın kız kardeşi Pervin Ahmedinejad, aday gösterildiği memleketi Garmsar'da bile seçilemedi. Geri kalan 60 sandalye için ise ikinci tur seçimler yapıldı. İkinci tur seçimler Nisan ayında yapılması gerekirken Nevroz tatili nedeniyle Mayıs'a ertelenmişti. 4 Mayıs'ta 33 seçim bölgesinde geri kalan 60 sandalye için yapılan seçimle ise 2012 Meclis seçimleri sonuçlanmış oldu. Açıklanan ikinci tur seçim sonuçlarına göre Ahmedinejad ve destekçileri 13 sandalye kazanırken, diğer muhafazakârlar 43, bağımsızlar ise 4 sandalyeye sahip olmuşlardır.⁷⁶ Seçim sonuçları birinci turda da olduğu gibi İran basını tarafından, İran halkının İslam Cumhuriyetini güvenin ve Batılıların İran'a karşı politikasını reddinin bir göstergesi şeklinde ele alındı.⁷⁷ Böylece genel olarak seçim sonuçlarına bakıldığında, muhafazakârların meclisin % 80'ini domine ettiklerini ortaya çıkarmış oldu.

Seçim sürecini ve sonuçlarını bir kaç noktada analiz ederek, bunun İran iç ve dış siyaseti açısından ne anlama geldiğini anlamak mümkündür. Birincisi, Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı demokratikleşme hareketleri karşısında İran kendi şahsına münhasır bir rejimiyle istisnai bir ülke olarak anlaşılrsa da özellikle meclis seçim sürecinde yaşananlar İran'da önemli demokrasi sorunlarının olduğunu da göstermektedir. Rejim güvenliği söylemi ekseninde sindirilen reformistlerin seçimde varlık gösterememelerin sebebi, toplumsal tabanın yokluğu mu yoksa seçim propagandalarında kullandıkları söylemlerin muhafazakârlar ve rejim güçleri tarafından güvenleştirilmesi mi oldukça tartışmalı bir konudur. Özellikle reformistlerin, İran'ın düşmanlarının rejimi istikrarsızlaştırmaya yönelik amaçlarının bir parçası olduklarına ilişkin söylem reformistlerin demokratik bir şekilde yarışa dâhil olmalarını engellemektedir. Bu inamış ülkede siyasetin çoğulcu olmasının ve bütün tarafların şeffaf bir şekilde seçimlere katılmalarının önündeki en önemli engeldir.

İkincisi, gerek siyasal düzlemde gerekse toplumsal düzlemde var olan Batı karşıtlığı reformcuların ve diğer alternatif blokların yasal mekanizmalarla seçim dışı bırakılmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan muhafazakârlar arasında yaşanan ayrışma da benzer bir şekilde rejim güvenliği söyleminin bir parçası olarak iş görmektedir. Bu durum ister istemez ülkedeki demokratik seçim sürecini doğrudan etkilerken birçok insan hakları sorununun gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bunlar arasında yer alan en temel problemlerden biri kuşkusuz toplumun bir gözetleme rejimine tabi tutularak alternatif siyasi görüşlerin yükselmesinin engellenmiş olmasıdır. Bu durum özellikle BM İnsan Hakları Konseyi'nin seçimlerden hemen sonra yayınlanan raporuna yansımıştır.⁷⁸ Bu nedenle, Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı yeni toplumsal talepler İran içinde rejime yönelik 2009 yılındakine benzer kitlesel gösterilerin ortaya çıkması açısından bir gerekçe ve zemin sunmaktadır.

Sonuç

2012 İnan iç ve dış politikası için birçok bakımından oldukça yoğun bir yıl olmuştur. Başta nükleer programı dolayısıyla karşılaşılan ambargolar olmak üzere, Arap Baharı gibi yeni bölgesel jeopolitik ortamın başlangıçta kazanan tarafı gibi gözükse de 2012 yılı bu durumun İnan'ın beklentisinin gerisinde kaldığını göstermektedir. Genel olarak ele alındığında 2012 yılı nükleer müzakereler konusunda her hangi bir ilerleme sağlanmazken, İnan nükleer sorundan dolayı yaşadığı dış politika baskısını farklı düzeylerde izlediği ekonomik ve politik açılımlarla dengelemeye çalışmıştır. Arap Baharı karşısında Suriye'de derinleşen kriz ve Körfez ülkeleri nedeniyle Suudi Arabistan ile rakip güçler olarak farklı kutuplara savrulmuş olmasının ortaya çıkardığı daralma nükleer programı nedeniyle maruz kaldığı ambargo nedeniyle daha derinleşmiştir. Arap Baharı, İnan'ın 2012 yılında direniş eksemi söylemi bağlamında bir dış politika pratiği benimsemesine neden olsa da 'bölgesel işbirliği' düşünceci daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu anlamda İnan bir tarafta bölgesel işbirliği aracılığıyla pragmatik bir denge oluşturmaya çalışırken diğer taraftan bu dengeyi korumak adına geleneksel pozisyonunu aracılığıyla ideolojik bir eksen üzerinde dış politikasını yürütmüştür.

Kronoloji

- **14 Şubat** İran AB'nin nükleer müzakerelerin yeniden başlamasına ilişkin mektuba resmi cevabını verdi.
- **2 Mart 9.** Meclis seçimleri yapıldı
- **14 Nisan** İran ve P5+1 Grubu İstanbul'da bir araya geldi.
- **23 Mayıs** Bağdat "Yeşil Bölge"de İran ile P5+1 ülkelerinin temsilcileri arasında nükleer görüşmelerin ikinci turu gerçekleşti.
- **18 Haziran** İran ve P5+1 Grubu Moskovada nükleer görüşmeler için bir araya geldiler.
- **26 Ağustos** Bağlantısızlar Hareketi'nin 16. Zirve toplantısı Tahran'de başladı
- **27 Ağustos** Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, Bağlantısızlar Hareketi zirvesine katılmak için Tahran'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
- **19 Kasım** Tahran'da 'şiddete hayır, demokrasiye evet' sloganıyla sorunun çözümüne katkı sağlamak için muhaliflerle Şam yönetiminden temsilcilerini 'Suriye Ulusal Diyalogu' adıyla bir araya getirdi.
- **16 Aralık** İran 2012 yılın enkapsamlı Suriye planını açıkladı.

Notlar

- 1 Hakkı Uygur, "İran ve Arap Baharı", *SETA Analiz*, Sayı 52, Mart 2012
- 2 Gülriz Şen, "İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset", *Ortadoğu Etüdüleri*, Cilt 3, No 2, Ocak 2012, s. 101; Sadegh Zibakalam, "Syria spoils the Iranian victory", *Bitter-lemons*, 27 Ekim 2011, <http://www.bitterlemons-international.org/inside.php?id=1447#>
- 3 "Ağır Sularda: İran'ın Nükleer Programı, Savaş Riski ve Türkiye ve Türkiye'den Dersler", *Orta Doğu ve Avrupa Raporu*, No 116 – 23 Şubat 2012, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/116-in-heavy-waters-irans-nuclear-program-the-risk-of-war-and-lessons-from-turkey-turkish>
- 4 Saeed Kamali Dehghan, "Sanctions on Iran: 'ordinary people are the target'", *The Guardian*, 10 August 2012
- 5 Saeed Kamali Dehghan and Julian Borger, "Iran's currency hits all-time low as western sanctions take their toll", *The Guardian*, 1 October 2012
- 6 Pınar Arıkan Sinkaya, "İran ile P5+1 Ülkeleri Arasında Yeniden Başlayan Nükleer Müzakereler", <http://www.orsam.org.tr/yazigoster.aspx?ID=3418>
- 7 Josh Rogin, "Iran sanctions amendment emerges from conference largely intact", *The Cable*, 13 December 2011.
- 8 U.S. Department of the Treasury, "Fact Sheet: Implementation of National Defense Authorization Act Sanctions on Iran," 6 February 2012.
- 9 "İran, AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Ashton'un mektubuna cevap verdi", *Zaman*, 15 Şubat 2012.
- 10 *The New York Times*, 27 Ocak 2012.
- 11 "U.N Nuclear Watchdog Can't Break Impasse with Iran", *Global Security Newswire*, 22 February 2012.
- 12 Parisa Hafezi and Fredrik Dahl, "Iran to allow IAEA visit Parchin military site: ISNA", *Reuters*, 6 March 2012; "Statement on IAEA-Iran Talks," *IAEA Press Statements*, 14 December 2012.
- 13 David Albright and Paul Brannan, "New Satellite Image Shows Activity at Parchin Site in Iran", *Institute for Science and International Security*, 8 May 2012, www.isis-online.org.
- 14 Justyna Pawlak, "Big powers accept Iran offer of nuclear talks-EU's Ashton," *Reuters*, 6 March 2012.
- 15 "İstanbul'da nükleer zirve parçalı bulutlu", *Milliyet*, 15 Nisan 2012
- 16 "Ashton: Müzakereler yapıcı ve yararlı olmuştur", *İRNA*, 14 Nisan 2012
- 17 "Ali Akbar Salehi, "Iran: We do not want nuclear weapons", *The Washington Post*, 12 April 2012.
- 18 "Celili: İstanbul'da, işbirliğine dayalı yaklaşım çerçevesinde başarılı bir görüşme yaptığımızı düşünüyorum", *İRNA*, 15 Nisan 2012.
- 19 Muhammad Sahimi, "Diplomats: First Round of Nuclear Talks 'Positive', 'Constructive'", *Frontline, Tehran Bureau*, 14 April 2012.
- 20 Chris Khan, "Oil prices fall on easing tensions over Iran", *Associated Press*, 16 April 2012
- 21 İranlı farklı yetkililerle İstanbul toplantısının ardından yapılan mükakatlarda bu durum açıkça anlaşılıyor. Mülakatlar için bkz., "The P5+1, Iran and the Perils of Nuclear Brinkmanship", Policy Briefing, *Middle East Briefing*, No 34, International Crisis Gro-

- up, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/b034-the-p5-plus-1-iran-and-the-perils-of-nuclear-brinkmanship>
- 22 Marcus George, "Iran says ready to resolve nuclear issues", *Reuters*, 16 April 2012.
 - 23 "Obama praises Japan for limiting imports of Iranian oil", *Platts*, 1 May 2012. "U.S. wants to wean India off Iran's oil", *United Press International*, 7 May 2012.
 - 24 Julian Borger, "Six-nation group tries to defuse tensions over Iran nuclear programme", *The Guardian*, 23 May 2012; Jay Solomon, "Iran, U.S. agree only to resume their talks next month", *The Wall Street Journal*, 24 May 2012.
 - 25 "Celili: İran'a baskı yöntemi sonuçsuz kalmıştır", *İRNA*, 25 Mayıs 2012
 - 26 "Celili: İran'a baskı yöntemi sonuçsuz kalmıştır", *İRNA*, 25 Mayıs 2012
 - 27 "Fransa: İran'a yatırımlar sertleştirilsin", *BBC Türkçe*, 20 Haziran 2012.
 - 28 "Celili: Moskova görüşmeleri daha şeffaf, daha ciddi daha gerçekçi geçti", *İRNA*, 20 Haziran 2012.
 - 29 "'Progress in Moscow: Iran says no with PowerPoint", *The Guardian*, 18 June 2012.
 - 30 Hakan DEMİR, Basra Körfezi Petrolü, İran ve Yatırımlar, *ORSAM*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3295>
 - 31 "EU Sanction on Iran come into Force", <http://www.euronews.com/2012/07/01/eu-sanctions-on-iran-come-into-force/>
 - 32 "Iran, EU reps seek common ground for nuclear talks at Istanbul meeting", *Tehran Times*, 24 July 2012.
 - 33 Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran, 16 November 2012, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2012/gov2012-55.pdf>
 - 34 "Tehran in 'constant contact' with Brotherhood, says Iranian FM", *Egypt Independent*, 1 Ocak 2012.
 - 35 "Egypt denies Morsi gave interview to Iran's Fars agency", *Al Ahram Online*, 25 June 2012
 - 36 "Middle East détente: Iran launches new era of Egyptian relations", *Russia Today*, <http://rt.com/news/iran-egypt-relations-limits-549/>
 - 37 Ernesto Londoño, "Visit by Egypt's Morsi to Iran reflects foreign policy shift", *The Washington Post*, August 27, 2012
 - 38 "Iran, Egypt to resume trade ties", http://www.zawya.com/story/Iran_Egypt_to_resume_trade_ties-ZAWYA20121021045442/
 - 39 Dina Esfandiary, "Iran and Egypt: a complicated tango?", 18 October 2012, <http://www.iss.europa.eu/de/publikationen/detail/article/iran-and-egypt-a-complicated-tango/>
 - 40 Aktaran Bayram Sinkaya, İran-Suriye ilişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı, *Ortadoğu Analiz*, Eylül 2011, Cilt 3, Sayı 33, s.44
 - 41 "İran, yabancı müdahalesi olmadan Suriye sorununun çözümlenmesini istiyor", *İRNA*, 7 Ocak 2012
 - 42 "İran: Suriye'ye yönelik her türlü destek sürecektir", *İRNA*, 9 Şubat 2012
 - 43 "Iran's DM Raps Istanbul Conference on Syria", *Fars News Agency*, 4 Nisan 2012.
 - 44 "Laricani: İstanbul toplantısı, Siyonist rejime rüşvet toplantısıydı", *İRNA* 4 Nisan 2012
 - 45 "Saidlu: İran, Suriye ile ortak işbirliklerini geliştirmede sınır tanımamaktadır", *İRNA*, 26 Temmuz 2012

- 46 "Salihî: Siyonist rejim Suriye aleyhine komplo düzenlemiştir", *İRNA*, 30 Temmuz 1980
- 47 "Celili: Suriye'de çözüm yolu demokrasidir silah gönderme ve terör olayları değil", *İRNA*, 11 Haziran 2012
- 48 "Tahran'da düzenlenen Suriye konulu istişare toplantısı sona erdi", *İRNA*, 29 Ağustos 2012
- 49 "Salihî: Suriye'nin İİT'de üyelığının askıya alınması adaletsizcedir", *İRNA*, 16 Ağustos 2012
- 50 "Salihî, Davutoğlu'ndan Suriye'de kaçırılan İran'lı hazılar için tüm çabasını sarf etmesini istedi", *İRNA*, 8 Ağustos 2012.
- 51 "İran'dan altı maddelik Suriye planı", *Hürriyet*, 18 Aralık 2012
- 52 "Iran's Six-Point Plan Irks Syria Opposition", *Almanar News*, <http://www.almanar.com.lb/english/adetails.php?eid=77796&cid=23&fromval=1>
- 53 "Battle for Bahrain: What One Uprising Meant for the Gulf States and Iran", <http://www.worldaffairsjournal.org/article/battle-bahrain-what-one-uprising-meant-gulf-states-and-iran>
- 54 "Saudi king sits next to Iran's Ahmadinejad in goodwill gesture", *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2012/08/14/us-saudi-iran-syria-summit-idUSBRE87D14H20120814>
- 55 Saeed Kamali Dehghan, "Non-Aligned Movement summit: 'You'd think Iran was hosting the Olympics'", *The Guardian*, Thursday 30 August 2012; Iran: UN head to attend Non-Aligned summit in Tehran, *The Times of Israel*, August 5, 2012.
- 56 Rob Rakove, "Taking Nonalignment Seriously", *Foreign Policy*, August 27, 2012.
- 57 Abdus-Sattar Ghazali, "All roads lead to Tehran: 16th Non-Aligned Movement summit ends Iran's isolation", *OEN*, September 4, 2012
- 58 "Iran urges non-aligned nations role in Syria", *Al Jazeera*, 1 September 2012
- 59 "Iran not hankering after n-weapons: Ayatollah Khamenei" - *NY Daily News*, 2012-08-31; "Supreme Leader's Inaugural Speech at the 16th Non-Aligned Summit", *Khamenei.ir*. 2012-08-31; "Iran committed to Mideast free of nuclear weapons, Leader tells NAM", *Tehran Times*, 2012-08-31; Zvi Bar, "In Iran meet, UN chief denounces threats to destroy Israel, Holocaust denial", *Israel News*, 2012-08-31.
- 60 <http://www.samanyoluhaber.com/dunya/Muhammed-Mursiden-Suriyeye-soguk-dus/828173/>
- 61 "Salihî: NAM Dışişleri Bakanları, BM yapısının değişmesini istiyor", *İRNA*, 29 Ağustos 2012.
- 62 Mahmoud Reza Golshanpazhooh, "Non-Aligned Movement: Iran's Real Achievements", *Iran Review*, September 3, 2012.
- 63 Bayram Sinkaya, "İran Meclis Seçimlerinin Yansımaları", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1817/iran-meclis-secimlerinin-yansimalari.aspx>
- 64 "No Participation in Upcoming Elections", *Rooz Online*, 11 september 2011.
- 65 Reza Akbari, "Posturing of Political Parties Indicates Fragmentation among Conservatives", *Inside Iran*, 15 september 2011.
- 66 Bu kısımda çoğunlukla Pınar Arıkan, "Meclis Seçimleri Öncesi İran Siyasi Haritası" başlıkçı çalışmasından yararlanılmıştır <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3265>. Ayrıca bkz. Pınar Arıkan, "Dokuzuncu İslami Şura Meclisi Seçimleri Sonrasında İran", *ORSAM*, <http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3286>
- 67 Yasaman Bajji, "Iran Prepares for Parliamentary Elections amid Uncertainty", *Ipsnews*, 11 september 2011, <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=105060>.

- 68 Mesiağa Mohammed, "Parliamentary Elections in Iran: Progress and Outcomes", http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=505:parliamentary-elections-in-iran-progress-and-outcomes&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=147, 13 April 2012.
- 69 Naghmeh Sohrabi, "Reading the Tea Leaves: Iranian Domestic Politics and the Presidential Election of 2013", *Middle East Brief*, Brandeis University, Crown Center for Middle Eastern Studies, July 2012, No 65.
- 70 "Ahmedinejad: Halkın seçimlere katılımı inkılap ülkülerinin gerçekleşmesidir", İRNA, 5 Mart 2012.
- 71 "Laricani: İran milletinin seçimlere katılımı düşmanları hüsrana uğrattı", İRNA, 5 Mart 2012.
- 72 Hosein Ghazian, "The Ninth Parliamentary Elections in Iran: Challenges and Perspectives", http://www.boell.org/downloads/Ghazian_The_Ninth_Parliamentary_Elections_in_Iran.pdf
- 73 Mesiağa Mohammed, "Parliamentary Elections in Iran: Progress and Outcomes", http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=505:parliamentary-elections-in-iran-progress-and-outcomes&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=147, 13 April 2012.
- 74 Bayram Sinkaya, "İran Meclis Seçimlerinin Yansımaları", <http://bsinkaya.blogspot.com/2012/03/iran-meclis-secimlerinin-yansimalar.html>
- 75 "Ahmedinejad rivals leading in parliamentary elections", <http://www.iranpressnews.com/english/source/118900.html>
- "İran'da seçimlerin galibi Hamaney", <http://tr.euronews.com/2012/03/05/iran-da-secimlerin-galibi-hamane/>
- 76 Ali Ekber Dareini, "Iran Elections 2012: Ahmadinejad Routed By Rivals", http://www.huffingtonpost.com/2012/05/05/iran-elections-2012-ahmadinejad_n_1483744.html
- 77 Ali Ekber Dareini, "Iran Elections 2012: Ahmadinejad Routed By Rivals", http://www.huffingtonpost.com/2012/05/05/iran-elections-2012-ahmadinejad_n_1483744.html
- 78 UN Human Rights Council, 19th session, Agenda Item 4, Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, March 6, 2012 (A/HRC/19/66), http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-66_en.pdf.